

Міністерство освіти і науки України  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка  
Навчально-науковий інститут філології  
*Кафедра теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова*


**МЕТАФОРИЧНИЙ СВІТ ЖОЗЕ САРАМАГО ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ  
В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ  
(НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «СЛІПОТА» ЖОЗЕ САРАМАГО ТА  
УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВІКТОРА ШОВКУНА)**

**Кваліфікаційна робота**  
освітнього ступеня «бакалавр»  
студентки 4 курсу бакалаврату  
освітньої програми «*Переклад з  
португальської та з англійської мов*»,  
спеціальність – 035 Філологія  
**Юлії УЛ'ЯНЦЕВОЇ**

**Науковий керівник:**  
асист. Оксана ВРОНСЬКА

**Рецензент:**  
к.філол.н., доц. Олена ОРЛИЧЕНКО

**«Допущено до захисту»**  
на засіданні кафедри  
*теорії та практики перекладу  
романських мов імені Миколи Зерова*  
**Протокол № 9/1-1 від «24» червня 2024 року**

завідувач кафедри  (підпис)  
д.філол.н., проф. Ірина СМУЦІНСЬКА

КИЇВ  
2024

## АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу метафор у романі Ж. Сарамаго «Сліпота» та особливостей їх відтворення в українському перекладі В. Шовкуна. Було розглянуто еволюцію поняття метафори в історичній перспективі лінгвістики та перекладознавства, запропоновано систематизацію метафор відповідно до різних класифікацій, включно з їхніми типами, видами та функціями в тексті. Окрім цього, у роботі виявлено та описано основні техніки перекладу метафор, а також найчастіші помилки, які перекладачі можуть допускати при відтворенні метафор.

Значну увагу приділено компаративному аналізу метафор в оригінальному тексті та їх адаптації в українському перекладі. У роботі детально досліджено, яким чином ключові метафори, що використовує португальський письменник для опису складних людських станів і соціальних явищ, були трансформовані у перекладі в контексті культурної специфіки української аудиторії. Виявлено, що іноді такі зміни впливали на загальну атмосферу та символіку перекладеного тексту, натомість емоційний тон та глибина оригіналу були вдало інтерпретовані та збережені. До того ж, у роботі акцентується увага на важливості творчого підходу перекладача при виборі відповідних аналогів метафор, що не лише передають зміст, а й зберігають поетичність оригіналу. Аналіз різних перекладацьких стратегій відкриває дискусію про баланс між точністю та адаптивністю, підкреслюючи, що іноді найточніші переклади вимагають змін, які йдуть за рамки буквального відтворення.

У дослідженні підкреслено важливість комплексного підходу до перекладу метафор, з акцентом на необхідність ретельного врахування культурних та мовних особливостей. Такий підхід дозволяє не тільки адекватно передавати зміст, а й зберігати емоційну насиченість та стилістичну унікальність оригінального тексту. Практичне значення роботи полягає в розробці та наданні конкретних рекомендацій для перекладачів щодо стратегій

і технік ефективного перекладу метафор. Такі рекомендації можуть слугувати практичним інструментом для підвищення кваліфікації перекладачів, лінгвістів, копірайтерів та студентів філологічних та перекладацьких спеціальностей.

*Ключові слова:* переклад, метафора, емоційне відтворення, еквівалентність, адаптація, інтерпретація.

## ABSTRACT

The qualification work is devoted to the analysis of metaphors in J. Saramago's novel 'Blindness' and the peculiarities of their reproduction in the Ukrainian translation by V. Shovkun. The evolution of the concept of metaphor in the historical perspective of linguistics and translation studies is considered, and a systematization of metaphors according to various classifications, including their types, kinds and functions in the text, is proposed. In addition, the paper identifies and describes the main techniques of translating metaphors, as well as the most common mistakes that translators can make when reproducing metaphors.

Considerable attention is paid to the comparative analysis of metaphors in the original text and their adaptation in the Ukrainian translation. The paper investigates in detail how the key metaphors used by the Portuguese writer to describe complex human conditions and social phenomena were transformed in translation in the context of the cultural specifics of the Ukrainian audience. It was found that sometimes such changes affected the overall atmosphere and symbolism of the translated text, while the emotional tone and depth of the original were successfully interpreted and preserved. In addition, the paper emphasizes the importance of the translator's creative approach in choosing appropriate analogues of metaphors that not only convey the meaning but also preserve the poetry of the original. The analysis of different translation strategies opens a discussion about the balance between accuracy and adaptability, emphasizing that sometimes the most accurate translations require changes that go beyond literal reproduction.

The study emphasizes the importance of a comprehensive approach to the translation of metaphors, with an emphasis on the need to carefully consider cultural and linguistic peculiarities. Such an approach allows not only to adequately convey the meaning, but also to preserve the emotional intensity and stylistic uniqueness of the original text. The practical significance of the work lies in the development and provision of specific recommendations for translators on strategies and techniques for effective translation of metaphors. Such recommendations can serve as a practical tool for improving the skills of translators, linguists, copywriters and students of

philology and translation.

*Keywords:* translation, metaphor, emotional reproduction, equivalence, adaptation, interpretation.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>7</b>
<b>РОЗДІЛ 1. МЕТАФОРА В МОВОЗНАВСТВІ ТА ПЕРЕКЛАДІ .....</b>	<b>11</b>
1.1 Еволюція дефініції метафори в лінгвістиці та перекладознавстві крізь епохи.....	11
1.2 Види та функції метафор у художньому тексті .....	16
1.3 Методологічні підходи до перекладу метафор .....	22
<b>Висновки до першого розділу .....</b>	<b>28</b>
<b>РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМАТИКА ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИЧНОГО СВІТУ ЖОЗЕ САРАМАГО В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «СЛІПОТА»: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ .....</b>	<b>30</b>
2.1 Творчий портрет Жозе Сарамаго .....	30
2.2 Аналіз метафоричного простору роману: класифікація та інтерпретація .....	31
2.3 Аналіз перекладу ключових метафор у романі «Сліпота» .....	35
2.4 Оцінка збереження емоційного відтворення метафор в українському перекладі.....	49
<b>Висновки до другого розділу .....</b>	<b>52</b>
<b>ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....</b>	<b>54</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>	<b>56</b>
<b>RESUMO .....</b>	<b>61</b>

## ВСТУП

Вивчення метафор в літературі відкриває перед дослідниками широке поле для аналізу мовних особливостей та культурних контекстів. Метафора, як засіб мовної експресії, відіграє вирішальну роль у формуванні глибинного змісту та емоційної складової тексту, дозволяючи авторам передавати складні ідеї та переживання у виразній формі.

У цьому контексті роман «Сліпота» Ж. Сарамаго, є втіленням майстерного використання метафор для дослідження людської природи та суспільних взаємин. Однак переклад таких багатовимірних метафоричних конструкцій українською мовою вимагає не лише глибоких знань вихідної та цільової мов, але й здатності глибоко проникнути в культурний контекст, що лежить в основі твору. Це ставить перед перекладачами значні виклики, адже успішний переклад має не просто відтворити текст, а й передати його глибинний зміст та емоційне навантаження, зробивши твір доступним та зрозумілим для читачів іншої культури. Таким чином, проблематика перекладу метафоричного світу Ж. Сарамаго не лише акцентує на складності перекладацької діяльності, але й висвітлює питання міжкультурної комунікації та взаєморозуміння.

**Наукова проблема** роботи полягає у розробці комплексного підходу до аналізу та інтерпретації метафоричного світу Жозе Сарамаго, з акцентом на його відтворення в українському перекладі роману «Сліпота». Дослідження спрямоване на виявлення методологічних та практичних стратегій перекладу метафор, що дозволяють зберегти багатогранність первісного тексту та його глибинний зміст, враховуючи специфіку культурних та мовних реалій обох мов.

**Актуальність** роботи визначається обмеженою кількістю досліджень, присвячених розробці методології перекладу метафор, яка б враховувала культурні та контекстуальні особливості португальської та української мов, щоб забезпечити адекватне відтворення закладених автором змістів та

емоційної насиченості оригінального тексту.

**Об'єктом дослідження** є метафоричний світ Жозе Сарамаго у романі «Сліпота».

**Предмет дослідження** – особливості відтворення метафори як художнього засобу з португальської мови на українську при перекладі португальського художнього тексту (на **матеріалі** перекладу Віктора Шовкуна).

**Мета дослідження** полягає в аналізі способів та стратегій відтворення авторських метафор в українському перекладі, що відіграють ключову роль у формуванні глибинних значень та тем роману.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Проаналізувати еволюцію поняття метафори у лінгвістиці та перекладознавстві.
2. Дослідити функції та види метафор у художньому тексті.
3. Виявити стратегії та техніки перекладу для передачі метафоричного змісту художнього тексту.
4. Дослідити основні метафоричні конструкції, що використовуються Жозе Сарамаго для формування змісту та емоційної складової твору.
5. Провести порівняльний аналіз ключових метафор і символів в оригінальному тексті та українському перекладі.
6. На основі проведеного аналізу зробити висновки щодо особливостей відтворення метафор та визначити основні труднощі, які при цьому виникають.

Для виконання поставлених завдань та досягнення мети роботи було задіяно наступні **методи дослідження**:

1. Аналітичний, який було використано для детального розгляду поняття метафори в лінгвістиці та перекладознавстві, а також для аналізу специфіки метафор у художньому тексті та їхньої ролі в

формуванні змісту твору.

2. Загальнонауковий метод, який полягав в аналізі наукових джерел і робіт із досліджуваної теми для збагачення теоретичної бази дослідження та визначення поточного стану проблематики.
3. Метод текстуального аналізу, що допоміг виявити та детально розглянути основні метафоричні конструкції, використані авторами.
4. Метод контекстуального аналізу, необхідного для врахування культурного та історичного контексту текстів.
5. Компаративний метод, який було використано для порівняння оригінального тексту роману з його українським перекладом з метою виявлення збереження чи зміни метафоричного змісту та емоційного впливу.
6. Дескриптивний метод, який полягав в систематизації та описі отриманих результатів дослідження.
7. Метод узагальнення для об'єднання отримані в ході дослідження даних для формулювання висновків.

**Новизна** роботи полягає у розробці комплексного методологічного підходу до аналізу метафоричного світу Жозе Сарамаго на матеріалі роману «Сліпота» і його українського перекладу, що включає детальний порівняльний аналіз метафор та їх відтворення в контексті міжкультурної взаємодії, заповнюючи існуючу прогалину в наукових дослідженнях перекладу літературних метафор між португальською та українською культурами.

**Практичне значення** виконаного аналізу полягає у наданні конкретних рекомендацій для перекладачів та філологів, які працюють з літературними текстами, щодо стратегій та підходів до перекладу метафор. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі на факультетах перекладу, літературознавства та культурології для поглиблення знань студентів у галузі перекладознавства, зокрема у розробці методик перекладу художніх текстів з урахуванням метафоричної складової.

Також робота може слугувати джерелом для подальших досліджень в галузі теорії та практики перекладу, а також вивчення міжкультурних комунікативних аспектів у літературі.

**Структура:** робота складається зі вступу, теоретичного та практичного розділу з висновками, загальних висновків, переліку використаних джерел, додатку та резюме португальською мовою.

## РОЗДІЛ 1. МЕТАФОРА В МОВОЗНАВСТВІ ТА ПЕРЕКЛАДІ

### 1.1 Еволюція дефініції метафори в лінгвістиці та перекладознавстві крізь епохи

Концепція метафори доволі часто була предметом обговорень та досліджень у контекстах літературознавства, філософії, лінгвістики, а також перекладознавства. Даним поняттям цікавилось чимало видатних інтелектуалів – від Аристотеля до Лакоффа та Джонсона, воно еволюціонувало, розширюючи свої межі від простого літературного прийому.

Щодо дефініції даного художнього засобу, то слово «метафора» має давньогрецьке походження – має коріння від слова *μεταφορά*, що означає «перенесення, переміщення, віддалення», а у тлумачному словнику пояснюється як «художній засіб, що полягає в переносному вживанні слова або виразу на основі аналогії, схожості або порівняння, а також слово або вираз, ужиті в такий спосіб» [43]. Цікаво, що в Енциклопедії Сучасної України значення трохи відрізняється, там йдеться, що метафора – це «мовне і мисленнєве явище, що полягає в перенесенні властивостей одного предмета (явища, дії) та його мовного знака на інший предмет (явище, дію) за принципом аналогії або контрасту» [42]. Натомість, англomовний словник пропонує дещо спрощену дефініцію – «спосіб опису шляхом порівняння з чимось, що має схожі якості» [44].

Виходячи з цього, до лексико-семантичного поля метафори можна включити такі терміни як троп, аналогія, уподібнення, узагальнення, асоціація, подібність, перенесення, порівняння тощо, що підкреслює широке застосування цього художнього засобу у різних контекстах.

В античні часи, у своїй «Поетиці» Аристотель вперше дав дефініцію метафорі, чим заклав фундамент до визначення сутності цього прийому. Філософ тлумачив її як засіб перенесення значення, що здатний виявляти сутнісні зв'язки між явищами за допомогою аналогії [1]. Цей період заклав фундамент до розуміння метафори як когнітивного інструменту, здатного не

тільки прикрашати мову, але й розширювати рамки людського пізнання: адже Аристотель розглядав її більш всебічно – як особливість людського образного мислення. До того ж, у «Поетиці» мислителя було вказано, що метафора – це характеристика людської мови, завдяки чому з'явилися засади розглядати її не тільки в літературному чи лінгвістичному контексті [1]. Однак, дане поняття переважно все ще сприймалося як риторичний засіб.

У середньовіччі поняття метафори трансформувалося, зокрема, через релігійний контекст, де набула значення у вираженні складних теологічних ідей. До того ж, метафорика, тісно пов'язана зі свідомим прагненням надати світу символічного змісту, збагачувала певні вирази глибокими та універсальними значеннями.. Використання метафор у біблійних текстах демонструє, як метафорична мова може сприяти глибшому розумінню абстрактних понять. Головною задачею мислителів тієї епохи було розуміння смислу цих божественних символів. Середньовічні учені, такі як Фома Аквінський, використовували метафору для пояснення духовних концептів до доступного богослов'я та філософії.

У часи бароко метафора виступає ключовим інструментом для вираження авторської експресії та засобом формування певного ставлення у читача до предмета обговорення. Люди цієї епохи освоювали вміння мислити одночасно мислити на різних рівнях – за до допомогою чітких та логічних понять і за допомогою багатозначних образів, символів та алегорій, що спричинило вибух художнього мислення. Бароко славиться як мистецтво гіперболи, гра в гру, де метафора відображає людський інтерес до всього абстрактного, таємничого ірраціонального. Характерний стан зосередженості, прозріння та осяяння додають метафорі такі риси як емоційність, пишність, декоративність, ексцентричність, надуманість, суперечливість та багатозначність. Важливим аспектом створення барокової метафори є застосування принципу «дотепності», що полягає у несподіваному поєднанні далеких одне від одного ідей та стилістично несумісних образів і уявлень [19, с. 35-36].

Замість перевантаженості деталями, екстравагантності та пошуку новаторства з'являється класицизм, де цінується простота, стриманість та порядок. Точність висловлювань, чіткість формулювань, ясна композиція – ось, до чого прагнуть представники цього стилю. Вважалося, що розум – це основа діючої сили, а всі ірраціональні елементи, що не можуть бути пояснені логічно, ігноруються. Незважаючи на те, що класицисти активно вдаються до метонімії чи алегорій у своїх творах, автори проявляють деяку стриманість у застосуванні метафор. Дане явище можна пояснити творчими принципами епохи, що обмежує зображення реальності і виключає метафору як структурний елемент образного вираження. Не дивно, що метафори у класицизмі підпорядковані високому стилю, тому характеризуються канонічністю та традиційністю. Поширена думка про суб'єктивно-емоціональну бідність класицистичних метафор і обмеженість їх орнаментальною функцією виникає саме через спрощене розуміння канону [26, с. 213].

Метафорика класицизму стала основою для розвитку сентименталізму, що відзначився новим підходом до метафоричного мислення. Уява, звільнена від канонів, породила новий тип метафори, який глибше вивчав антропологічний аспект емоцій. Сентименталісти через свою чутливість відкривали глибини внутрішнього світу людини. Відмінно від класицизму, сентиментальні образи більш складні та функціонально різноманітні, оскільки вони передають сприйняття світу через почуття [38]. Вони часто використовують оцінні метафори, що виражають особливе бачення явищ. Такі метафори збагачують виразність мови, створюючи емоційне тло та чуттєву настроєність, підкреслюючи індивідуальність та самотність.

В епоху романтизму, період індивідуальності, щирості, ризикованості та свободи самовираження, метафора стає ключовим інструментом для розуміння реальності, де пізнання – метафоричний процес. У цей час світ розкривається через уяву, використовуючи метафори як символи, персоніфікації, алегорії та гіперболи. Особливість метафори полягає в тому, що вона зосереджена на

возвеличенні порівнюваного предмета.

На противагу романтизму, у реалізмі спостерігається зменшення використання метафор як основного методу зображення, вони перетворюються на один із часткових прийомів. Реалісти прагнуть відтворити реальність якомога точніше, використовуючи прості та зрозумілі метафори, які легко співвідносяться з предметами дійсності та не втрачають їх реальну основу [17]. Реалістичні метафори зазвичай мають порівняльний характер, часто використовуючи порівняльні слова для з'єднання компонентів, що надає їм індивідуалізоване змістовне начало.

Перехід до нового часу засвідчив подальше розширення ролі метафори у науковому дискурсі. Філософи, такі як Іммануїл Кант і пізніше лінгвісти, зокрема Фердинанд де Соссюр, почали досліджувати метафору як центральний елемент мовної структури, який впливає на формування концептуальних категорій і сприяє мовному різноманіттю. Помітили, що метафора у теорії Канта відіграє важливу роль у стимуляції уяви через естетичні ідеї, які залишаються невизначеними та не можуть бути чітко виражені звичайною мовою. Вона виступає як спосіб перевищення меж звичайного сприйняття і розуміння, змушуючи розум прагнути за досвід та використовувати чистий розум для організації своїх понять [31]. Така роль метафори сприяє глибокому естетичному сприйняттю, підкреслюючи її незамінність в образотворчому мистецтві. Натомість, згідно з теорією Дональда Девідсона, метафори мають буквальне значення слів, які в них використовуються, і нічого більше. Він вважає, що метафори не піддаються розшифровці у звичайній мові і що спроби перефразування метафор не є ефективними, оскільки не відтворюють основного значення метафори, яке, за його словами, «лежить на поверхні» [30]. Девідсон відкидає думку про те, що метафори можуть мати скрите, надбуквальне значення, підкреслюючи, що основне значення метафори полягає у викликанні уваги до певних ідей чи переживань, які метафора спричиняє, а не в передачі прихованих концептів. Такий підхід ставить метафору як інструмент, який спонукає до нового

способу мислення або сприйняття, але не як спосіб комунікації прихованого змісту.

У ХХ столітті поняття метафори отримало новий вимір завдяки роботам Джорджа Лакоффа та Марка Джонсона, які представили теорію концептуальної метафори. Вони аргументували, що метафора не просто лінгвістичний прийом, а фундаментальний спосіб, за допомогою якого людський розум структурує і розуміє реальність. Таким чином, Джордж Лакофф у своїй роботі «The Contemporary Theory of Metaphor» розглядає метафору як фундаментальний елемент людського мислення та сприйняття, а не лише як мовний прийом. Він стверджує, що метафори глибоко вкорінені в наш повсякденний досвід і спосіб розуміння світу. Лакофф розглядає метафору як спосіб концептуалізації одного явища в термінах іншого, що дозволяє нам розуміти та виражати аспекти нашого досвіду через більш знайомі та доступні образи чи концепти [33]. Такі теорії та дослідження зробили великий вплив на розвиток когнітивної лінгвістики, де метафора вивчається як ключовий механізм у формуванні концептуальних структур.

Сьогодні поняття метафори значно розширилося, переставши бути лише літературним прийомом, а ставши важливим елементом у різних сферах, включаючи науку, психологію та філософію. Метафори використовуються для опису складних концепцій та ідей у більш доступній та зрозумілій формі, сприяючи глибшому розумінню та аналізу. Вони допомагають формувати наше сприйняття реальності, впливаючи на наші уявлення і думки. В епоху цифрових технологій та медіа, метафори також набувають нового значення, допомагаючи нам структурувати та інтерпретувати великі обсяги інформації у форматі, зручному для сприйняття і взаємодії. У наукових просторах можна знайти чимало сучасних праць здобувачів знань, вчителів, аспірантів, докторів наук щодо метафор в політичному, рекламному, масмедійному та навіть воєнному дискурсі, що свідчить про постійну трансформацію досліджуваного нами поняття.

Ці концептуальні зміни у розумінні метафори також мали велике

значення для перекладознавства. Розуміння метафори як інструменту, що формує думку і культурні концепції, підкреслює важливість адекватного перекладу метафоричного мовлення, що вимагає не тільки знань двох мов, а й глибокого розуміння культурних контекстів.

## **1.2 Види та функції метафор у художньому тексті**

Складність класифікації метафор полягає у тому, що загальноприйнятій системи ознак чи характеристик, за якими можуть класифікуватися метафори немає, а нові види з'являються і сьогодні [12, с. 233].

Зовсім недавно метафору розглядали в чотирьох напрямках: номінативно-предметному, формально-логічному, психологічному й лінгвістичному [6, с. 23]. Сьогодні, як зазначає О.М. Лисенко, аспекти вивчення метафори значно розширилися, а саме у семасіологічному, ономасіологічному, гносеологічному, логічному, власне лінгвістичному, психолінгвістичному, експресіологічному, лексикологічному, а також лексикографічному аспектах [6, с. 23].

У мовознавстві існує визначення традиційної метафори, яка включає застосування слова або вислову у переносному сенсі, щоб охарактеризувати предмет або явище через їх аналогію.. Такі метафори мають сталу форму реалізації, зберігають образність, експресивність і в фольклорних текстах, і в літературно-поетичних. В їх основі – стереотипи – фіксовані структури свідомості, сформовані внаслідок пізнання дійсності певною спільнотою. Їм властиві стандартність та необов'язковість логічно-раціональної вмотивованості. Стереотипи можуть ґрунтуватися на архетипах і виступати символами у разі збагачення конвенціональною образно-естетичною інформацією [14].

Т.П. Стретович у статті «Класифікаційне розмаїття видів метафор» пропонує наступну класифікацію метафор у мовознавстві, серед яких:

- поширеність в мові;
- структура;
- тематична належність вихідного домену;

- цільовий домен;
- ступінь змістової віддаленості вихідного та цільового доменів;
- загальність вихідного та цільового доменів;
- ступінь цілісності внутрішньої форми;
- способи ускладнення вторинного значення слова;
- функціональна ознака;
- кількість одиниць-носіїв метафоричного образу;
- присутність у метафорі відмінку;
- подібність предметів, явищ чи властивостей, на основі якої формуються метафори [16, с. 234].

Натомість, англієць П. Ньюмарк виділяє п'ять типів метафор: **стерта** (де фігуральний зміст більше не відчувається), **звичайна** (ефективний спосіб опису конкретних або абстрактних понять), **адаптована** (авторські метафоричні неологізми), **«недавня»** (метафоричні неологізми, часто анонімні і широко використовувані в мові оригіналу), та **оригінальна** (індивідуальні авторські метафори, що не є загальноживаними) [26, с. 126].

За поширеністю в мові метафори поділяються на **загальномовні** та **індивідуальні**, причому обидва ці види широко представлені у різних функціональних стилях, хоча і з різною частотою та ролями [22, с. 48]. Загальномовні метафори зазвичай застосовують для вираження усталених значень і володіють виразною емоційно-смісловою насиченістю. Натомість, індивідуальні метафори вирізняються своїм експресивно-емоційним характером і здатністю надавати текстам унікальності та індивідуального стилю автора. Крім того, загальномовні метафори можуть сприяти зрозумілості тексту для широкої аудиторії, тоді як індивідуальні метафори часто вимагають від читача більшої інтерпретаційної активності.

Одними з найпоширеніших є **мовна** і **художня** метафора. Мовна метафора, що виникає спонтанно у мисленні, базується на людській здатності вловлювати й формувати асоціативні зв'язки між різними поняттями. Це творчий процес, який дозволяє нам бачити подібності та взаємозв'язки,

збагачуючи наше розуміння світу [13]. Ця теорія розглядає метафору як когнітивну операцію з поняттями, що дозволяє концептуалізувати різні аспекти дійсності через структури, сформовані на основі досвіду з інших сфер [27, с. 35]. Це спосіб переносити значення для глибшого розуміння. Художня метафора створює нові смислові горизонти через поєднання несподіваних образів, дозволяючи читачеві побачити знайомі речі у новому світлі. Вона додає тексту емоційної глибини і багатогранності, роблячи його більш виразним та насиченим. Розглянемо особливості цих двох метафор на прикладі таблиці, продемонстровану Харкавців І.Р. [21]

*Таблиця 1.1*

<b>Художня метафора</b>	<b>Мовна метафора</b>
Об'єкт дослідження поетики, основна естетична категорія.	Об'єкт дослідження лінгвістики, має відношення до лексикології, семасіології, теорії номінації, психолінгвістики,
Безсистемна.	Системний характер, функціонує за законами мовної системи.
Конотації відтворюють не колективне, а авторське бачення світу; виникає і існує в межах конкретного тексту.	Об'єктивна конотація, що відповідає предметно-логічним зв'язкам, відтворює певний досвід носіїв етнокультури і закріплена узусом за значеннєвими потенціями даного слова.
Одинична і потребує певного пояснення.	Зрозуміла і загальноживана.
Невідтворювана.	Стійка, може відтворюватися на зразок фразеологічної одиниці.
Авторська.	Анонімна.

*УЗАГАЛЬНЕНА ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ХУДОЖНЬОЇ ТА МОВНОЇ  
МЕТАФОРИ*

За граматичним вираженням у лінгвістиці метафори поділяють на **субстантивні, атрибутивні, дієслівні та комбіновані** [20, с. 308]. Створення будь-якої метафори пов'язане з порушенням звичних семантичних зв'язків слова та появою вторинної валентності через зміну його лексичного значення. Прикметники та дієслова мають найбільший потенціал для створення образності та перенесення значень. При цьому прикметники переважно несуть статичну метафоричність, тоді як дієслова та дієприкметники додають динаміки, роблячи метафори більш живими та виразними [8, с. 201].

З граматичної точки зору виділяють три основні типи метафор: **іменникові, прикметникові та дієслівні**, де компоненти виконують різні синтаксичні ролі. Іменникові метафори можуть бути *одночленими* або *двочленими*, причому останні є найпоширенішими, оскільки вони мають бінарну структуру: один член виступає предметом порівняння, інший – образом порівняння. Двочленні іменникові метафори часто називають генітивними конструкціями, бо другий член зазвичай знаходиться у родовому відмінку. У тричленних іменникових метафорах образність створюється шляхом нанизування лексем. Метафоричні конструкції можуть бути ще складнішими, включаючи цілі речення або навіть уривки тексту.

Також варто згадати **зовнішню** метафору, що використовується для опису об'єктів і явищ, які знаходяться поза межами нашого розуму, використовуючи візуальні або фізичні образи та **внутрішню** метафору, що відноситься до процесів та станів усередині свідомості або тіла, часто через абстрактні або психічні образи [34].

В залежності від ступеня збереження внутрішньої форми, метафори поділяються на **образні, стерті та мертві**. Образні метафори повністю зберігають свою двоплановість та внутрішню форму, залишаючись «живими» і насиченими емоціями. Ці метафори можуть бути загальномовними, які легко впізнаються усіма, або індивідуально-авторськими, що відображають унікальне бачення автора. Стерті метафори знаходяться на межі втрати своєї двоплановості, і не всі мовці можуть відчутти їхню первісну внутрішню форму.

Мертві метафори часто стають невід'ємною частиною мовлення, слугуючи мостом між образністю і звичайною лексикою.

До того ж, метафори поділяються на **номінативні**, **декоративні** та **оціночні** за їхньою функціональною роллю. Номінативні метафори використовуються для позначення об'єкта або явища, яке не має власної назви, шляхом запозичення вже існуючої назви. Декоративні метафори служать для прикрашення мови, додаючи їй виразності та образності. Оціночні метафори застосовуються для висловлення оцінки або характеристики чогось чи когось.

Також метафори можна поділити на **прості**, **ускладнені** та **складні**. Прості метафори складаються з двох чи трьох слів, ускладнені містять додаткові компоненти, а складні – це ті метафори, які розгорнуті в цілі речення [12, с. 437].

Також метафори поділяються на **прості** та **розгорнуті**, або розширені зі кількістю одиниць-носіїв метафоричного образу [16, с. 237]. Перші виражаються одним образом, а інші складаються з кількох метафорично вжитих слів, що підсилюють умотивованість одного образу шляхом повторного поєднання двох планів та їх паралельного функціонування [24, с. 131].

Що стосується смислової структури метафори, то існує поділ на **метафори-порівняння**, де описуваний об'єкт прямо зіставляється з іншим об'єктом, містить ключове слово, та **метафори-загадки**, де описуваний об'єкт заміщений іншим [5].

Більше того, метафори класифікують за відмінком – виділяють **генітивну** метафору, що складається з двох іменників – головного у називному відмінку, що несе метафоричне значення, і залежного в родовому а також **метафору орудного відмінка** [10].

За змістом метафори класифікуються на такі типи: **гіперболічна** метафора, що перебільшує ознаки для підсилення виразності; **метафора-літота**, яка зменшує ознаки; персоніфікація, що надає неживим істотам або

явищам людські властивості; уособлення, яке переносить ознаки живих істот на неживі об'єкти, але не людей; **опредметнення**, що наділяє людину властивостями неживих предметів; синестезія, яка поєднує поняття, що сприймаються різними органами чуття; **символ**, який передає певну інформацію, та **алегорія**, що зображує ідею через образ [7, с. 77].

Беручи до уваги подібність предметів, явищ, властивостей, на основі якої формуються метафори, їх можна класифікувати за формою, розміщенням у просторі, кольором, розміром і кількістю, звучанням [16, с. 237].

Сучасні дослідники виділяють ще один вид метафори – **концептуальну**, яка розвинулась завдяки раніше згаданим Дж. Лакоффом і М. Джонсоном. Вони ділять її ще на три основних типи:

1. **структурні** метафори – одне поняття структурно впорядковується у термінах іншого;
2. **орієнтаційні** метафори – створюють концепти через просторові поняття та відношення;
3. **онтологічні** метафори – розкривають події, дії, емоції, ідеї тощо, як якусь істоту чи субстанцію [23].

Щодо функцій метафор, то, перш за все, метафора в художньому тексті виконує **образотворчу** функцію, виразно формуючи унікальні образи та руйнуючи стереотипи між серйозним і іронічним [9, с. 2]. Вона не лише передає особливе авторське бачення світу, а розширює внутрішній простір тексту, стимулюючи уяву читача. Метафора додає тексту глибину і багатомірність, підкреслюючи його естетичну та змістовну цінність.

Також виділяють **стилістично-описову** та **зображально-оцінну** функції метафори [9, с. 3]. Тобто метафора не тільки збагачує художній текст, зображаючи ситуації, але й виражає позитивні чи негативні оцінки, підсилюючи емоції та почуття персонажів. Метафора також дозволяє поєднувати різні способи бачення світу, базуючись на попередньому досвіді і знаннях.

Раніше згадана концептуальна метафора виконує **когнітивну** (допомагає

формувати та пояснювати концепти в людській свідомості) та **комунікативну** функції (сприяє актуалізації наявних концептів і виділенню їх аспектів у мовленні). Концептуальна метафора, про яку йшла мова раніше, використовується задля когнітивних (сприяє створенню та роз'ясненню концепцій у людському розумі) та комунікативних цілей (допомагає в активізації існуючих концепцій та виокремленні їхніх характеристик у спілкуванні).

Науковці виділяють певну ієрархію щодо функцій метафор у художньому тексті. Основними є **естетична** функція, яка прикрашає мовлення, та **активаційна**, що активізує сприйняття читача. Другорядними вважають **концептуальну, моделюючу та оцінну** функції, які, хоча і менш пріоритетні, все ж збагачують зміст і глибину твору [18, с. 131]. Метафора таким чином не лише прикрашає текст, але й формує нові концепти та моделі сприйняття, надаючи оцінне забарвлення зображуваному.

Однією з ключових функцій метафори в художньому тексті є **внутрішньоаксіологічна** функція, яка допомагає передавати позитивні або негативні оцінки внутрішнього стану персонажів [9, с. 3]. Таким чином, метафоричне значення накладається на первинне значення слова, стримуючи інші відтінки, але зберігаючи їх у прихованому вигляді.

До того ж виділяють й такі функції – **номінативну** (називання предметів і явищ), **інформативну, мнемонічну** (створення штучних асоціацій для поліпшення запам'ятовування), **евристичну** (виникнення термінів через метафору), **інструментальну та експресивну** (підкріплена експресивними якостями самої мови) [26, с. 126].

### **1.3 Методологічні підходи до перекладу метафор**

Перекладач повинен володіти певними компетенціями мовленнєвого процесу під час формування та сприйняття перекладу образних виразів, серед яких важливими є такі [37]:

- 1) *прагматична*: здатність перекладача відтворювати художню модель

світу автора, дотримуючись оригінального тексту і концептуального бачення, щоб реципієнт міг зрозуміти метафоричне відображення у новому культурному контексті;

- 2) *соціальна*: знання норм комунікації у суспільстві, застосування і розуміння соціальних метафор та правил міжмовної взаємодії;
- 3) *психолінгвістична*: вміння розуміти та інтерпретувати метафори, що відображають психологічні аспекти міжособистісної та міжкультурної комунікації;
- 4) *поведінкова*: здатність розробляти стратегії передачі або отримання інформації у новому метафоричному коді, адаптуючись до змін середовища або реакцій;
- 5) *комунікативна*: знання основних законів людського спілкування;
- б) *нарративно-риторична*: навички ефективної організації та сприйняття сенсу повідомлення;
- 7) *граматична*: вміння формувати або аналізувати текст у відповідності до норм мов оригіналу і перекладу, дотримуючись заданого комунікативного завдання.

А. Уртадо у своїй фундаментальній праці надає детальний аналіз технік, що використовуються у процесі перекладу. Серед основних – *адаптація* (врахування культурних та соціальних контекстів мови перекладу, стосується не тільки заміни слів, а й глибоке переосмислення контексту), *розширення і ампліфікація* (обидві техніки включають додавання інформації, що відсутня в оригінальному тексті), *калькування* (спосіб запозичення іншомовних слів за допомогою прямого перекладу), *компенсація* (балансування між втратами чи невираженням певних елементів шляхом їх додавання в інших частинах тексту), *модуляція* (зміна семантичних акцентів в перекладі), *конкретизація* (заміна загальних виразів більш конкретними), *запозичення* (використання оригінальних слів без перекладу, особливо коли вони стосуються унікальних культурних або спеціалізованих елементів), *редукція* (видалення деяких елементів для уникнення нагромодження), *заміщення* (заміна елементів тексту

альтернативними виразами або структурами в цільовій мові), *дискурсивне творення, описовий переклад, підбір точного еквіваленту, узагальнення, буквальний переклад, транспозиція та варіація* [28, с. 244-250].

Аналіз особливостей і методів відтворення метафор передбачає оцінку їх комунікативної та функціональної доречності. Запропонований переклад може закріпитися в мовній системі як постійний чи усталений [24]. Важливо також розуміти, як у цільовій мові інтегруються етнокультурні та традиційні метафори. Перекладена метафора несе інформацію, притаманну мові-джерелу, в той час як реципієнт цільової мови не має безпосереднього досвіду та знань вихідної культури, а тому може асоціювати зображення метафори з концепціями своєї власної культури [15, с. 250].

Когнітивний підхід системно досліджує роль аксіологічного компонента метафори, підкреслюючи зв'язок концептів з мовними елементами. Для точного перекладу метафор важливі міжмовні дослідження, які враховують їхню специфіку. Концептуалізація і категоризація реальності формують унікальну «мовну картину світу» для кожної нації [29]. Вивчення концептуальних структур і їхніх мовних еквівалентів у різних мовах розширює розуміння етнічної свідомості. Когнітивний підхід показує зв'язок між когнітивними та мовними структурами, що допомагає передавати смисл через метафори.

Відтворення метафор в українському перекладі може здійснюватися через різні стратегії, зокрема використання традиційних метафор або застосування трансформацій, таких як заміна, додавання чи вилучення. Спрощення техніки відтворення метафор може здійснюватися двома способами: перший полягає в *частковій заміні*, що може призвести до втрати авторського задуму, другий – у *вилученні метафори*, якщо знайдено адекватний еквівалент у цільовій мові [4, с. 45-50]. Ці підходи дозволяють зберегти смислове навантаження метафор при перекладі, враховуючи мовні та культурні особливості.

Насправді, підходів до перекладу метафор існує чимало. Спробуємо

окреслити деякі з них. Отже, перший підхід полягає в таких способах [2]:

- 1) збереження метафори в цільовій мові;
- 2) заміна метафори на усталений відповідник;
- 3) використання схожого образного порівняння зі збереженням ключового образу, допускаючи зміни в експресивності;
- 4) образне порівняння з поясненням значення, що полегшує розуміння, але може зменшити експресивність;
- 5) дескриптивний переклад з певною втратою змісту і виразності;
- 6) пропуск метафори за можливістю;
- 7) посилення метафори через конкретизацію її значення.

Далі розглянемо більш емпіричний підхід, узагальнений класифікацією стратегій перекладу [40, с. 5]:

- 1) використання повного перекладу, коли метафори в оригіналі та перекладі схожі за змістом і емоційним забарвленням;
- 2) додавання або вилучення метафор, де метафори мають різний ступінь схожості, потребуючи опису, пояснення чи імпліцитного сенсу;
- 3) заміна, коли немає відповідних лексичних чи асоціативних зв'язків;
- 4) структурна трансформація у випадку, коли граматичні функції метафор в оригіналі та перекладі не збігаються;
- 5) застосування традиційного образу з фольклорних, біблійних або античних джерел;
- 6) паралельна номінація.

У класифікації раніше згаданого П. Ньюмарка наявні такі способи перекладу метафор [32; 35]:

- 1) переклад з використанням порівняння;
- 2) дослівний переклад;
- 3) заміна на еквівалентну метафору;
- 4) перефразовування;
- 5) збереження метафоричного образу з додаванням нової інформації.

Г. Турі спробував класифікувати підходи до перекладу метафор у такі

групи [41]:

- 1) переклад метафори «такою ж» метафорою;
- 2) переклад метафори іншою метафорою;
- 3) описовий переклад метафори, перифраз,
- 4) вилучення метафори.

Вищезгадані підходи можуть бути узагальнені до трьох головних концепцій – неперекладність метафор, коли переклад неможливий через унікальність її лексичних елементів у різних культурах, буквальний переклад та залежність перекладу метафор від їхньої семантичної структури та ролі в тексті [32].

Також при перекладі метафор, як і інших стилістичних елементів, перекладачі часто використовують лексичні трансформації, тобто міжмовні перетворення. Ці трансформації включають: конкретизацію значення (заміну слова з широким значенням на слово з вузьким значенням), генералізацію значення (заміну слова з вузьким значенням на слово з ширшим значенням), вилучення або додавання слів, перестановку слів (зміну їхнього порядку), антонімічний переклад (заміну слова на протилежне за змістом) та рекатегоризацію (перехід слів з однієї частини мови в іншу) [11, с. 408].

Насамкінець розглянемо помилки при процесі перекладу, які можуть істотно вплинути на якість кінцевого тексту. Розглянемо типи помилок, їхні причини та наслідки згідно із класифікацією А. Уртадо [28, с. 244-250]:

- 1) *додавання* – додавання контексту чи інформації, якої немає в оригінальному тексті, може істотно спотворити задум автора; це особливо критично, коли перекладач вводить дані на основі власних знань або припущень, що може призвести до розбіжностей;
- 2) *протилежний сенс* – помилка виникає, коли перекладений текст передає протилежне значення порівняно з оригінальним; часто є результатом неправильного розуміння контексту або метафоричного вживання мови;
- 3) *помилка перекладу* – охоплює широкий спектр помилок, включно з

неправильними граматичними конструкціями, вибором слів або неправильним застосуванням культурних референцій;

- 4) *неправильний сенс* – помилка відбувається через культурні або контекстуальні непорозуміння;
- 5) *невідповідність мовної варіації* – виникає, коли перекладач використовує мовні форми, які не відповідають діалекту або стилістичному рівню мови;
- 6) *відсутність однакового сенсу* – переклад близький до оригіналу, але все ж таки не передає точно його сенс; може бути викликано нюансами мови, що не мають прямих відповідників у цільовій мові;
- 7) *безглуздя* – нерозуміння значень чи специфіки вживання ідіоматичних чи фігуральних виразів;
- 8) *супресія* – у деяких випадках перекладач може вирішити опустити частини тексту, що може призвести до втрати важливої інформації; хоча іноді це може бути виправдано, зазвичай такі дії потребують обережності, аби не спотворити інтенцію автора.

## Висновки до першого розділу

У першому розділі було проаналізовано поняття метафори, її еволюцію, класифікацію та значення в художньому стилі, а також підходи до її перекладу.

Еволюція метафори простежується від античності до сучасності. У класичний період роль метафори полягала у виявленні сутнісних зв'язків між явищами через аналогію. Середньовіччя додало метафорі релігійний контекст, виражаючи теологічні ідеї через символи. У бароко метафора стала інструментом авторської експресії, надаючи мові емоційності та багатозначності. Класицизм обмежив використання метафор, надаючи перевагу точності та ясності. Романтизм відродив метафору як засіб глибокого вираження емоцій. У ХХ столітті, метафору розглядали як фундаментальний спосіб структурування та розуміння реальності.

Класифікація метафор є багатовимірною і включає традиційні та концептуальні, загальномовні та індивідуальні метафори. Загальномовні метафори передають загальноприйняті значення, тоді як індивідуальні відрізняються унікальним емоційним характером. Концептуальні метафори структурно упорядковують одне поняття в термінах іншого, створюючи нові картини світу. Метафори класифікують за граматичною структурою (іменникові, прикметникові, дієслівні), функціональною роллю та ступенем збереження внутрішньої форми (образні, стерті, мертві).

Функціональне значення метафор у художньому тексті включає образотворчу функцію, що формує унікальні образи та стимулює уяву читача, стилістично-описову функцію, що збагачує текст емоціями, та концептуальну метафору, яка виконує когнітивну та комунікативну функції, допомагаючи формувати та пояснювати концепти. Основні функції метафор включають естетичну, що прикрашає мовлення, та активаційну, що активізує сприйняття читача. Моделююча та оцінна функції збагачують зміст твору.

Методологічні підходи до перекладу метафор підкреслюють необхідність врахування культурних та мовних особливостей обох мов. Основні стратегії

включають дослівний переклад, заміну на еквівалентну метафору, перефразування та використання традиційних образів. Використання традиційних метафор або трансформацій, таких як заміна, додавання чи вилучення, дозволяють зберегти смислове навантаження метафор при перекладі, враховуючи мовні та культурні особливості. Когнітивний підхід підкреслює зв'язок концептів з мовними елементами, що допомагає передавати смисл через метафори, враховуючи етнокультурні та традиційні аспекти цільової мови.

Отже, перший розділ розкриває багатогранність метафори як лінгвістичного та перекладацького явища, підкреслюючи її важливу роль у формуванні мовної картини світу та необхідність ретельного підходу до її перекладу для адекватного відтворення художнього тексту.

## **РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМАТИКА ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИЧНОГО СВІТУ ЖОЗЕ САРАМАГО В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «СЛІПОТА»: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

### **2.1 Творчий портрет Жозе Сарамаго**

Син звичайних селян, Сарамаго виріс у великій бідності в Лісабоні. Попрацювавши механіком і слюсарем, почав працювати в Лісабонській видавничій фірмі, а згодом став журналістом та перекладачем. Він приєднався до Комуністичної партії Португалії в 1969 році, опублікував кілька томів віршів і працював редактором газети Лісабона в 1974–75 роках під час культурної відлиги, яка послідувала за поваленням диктатури Антоніу Салазара. У результаті антикомуністичної реакції Сарамаго втратив своє робоче місце, і в свої 50 років почав писати романи, які згодом надали йому міжнародного визнання [25].

Перша книга автора з'явилася у світ у 1947 році, але потім він перервав свою публікаційну діяльність до 1966 року; критики зазначали, що його письменницький дар проявився відносно пізно. Початок літературного визнання Сарамаго приходить на середину 70-х років. Роман «Підручник живопису і каліграфії» (1977), п'єса «Що мені робити з цією книгою» (1979), роман «Той що піднявся з землі» (1980, його перший великий роман) принесли автору визнання у рідному краї [39].

Одним із найважливіших романів автора є «Спогади про монастир» 1985 року. Дана робота стала володарем Премії критики, премії «ПЕН-клубу», а також інших іноземних нагород. Інший визначний роман, «Рік смерті Рікардо Рейса» (1984), поєднує романтичні оповіді свого героя, поета-лікаря, який повертається до Португалії на початку диктатури Салазара, з довгими діалогами, які досліджують людську природу, розкрити в португальській історії та культурі [36].

Практика Сарамаго встановлювати химерні притчі на історичному тлі, щоб іронічно прокоментувати людські недоліки, проілюстрована у двох

романах: «A jangada de pedra» (1986; «Кам'яний пліт»; фільм 2002), який демонструє ситуацію після відділення Піренейського півострова від Європи, а також «O evangelho segundo Jesus Christo» (1991; Євангеліє від Ісуса Христа), у якому Ісус Христос постає як невинна людина, котра потрапила в підступи Бога та Сатани.

Сарамаго також писав вірші, п'єси, кілька томів нарисів і оповідань, а також автобіографічні твори. Його мемуари «As pequenas memórias» (2006; присвячені дитинству. 10 грудня 1998 року на урочистій церемонії у Стокгольмській концертній залі медаль із зображенням Альфреда Нобеля і диплом про присудження Нобелівської премії з літератури було вручено Жозе Сарамаго. Наразі це єдиний португальський письменник, що отримав цю винагороду. У 1999 році на його честь була заснована літературна премія Жозе Сарамаго (Prémio Literário José Saramago), яка вручається кожні два роки, аби відзначити молодих авторів, які пишуть португальською мовою.

У романі «Сліпота» (кількість сторінок: 183 с. – португальською мовою, 166 с. – українською мовою), який було видано 1995 року, автор порушує низку глибоких питань про природу соціального устрою та людської поведінки. Загальна кількість прикладів, які було проаналізовано для дослідження – 112; прикладів, представлених у роботі – 48.

## **2.2 Аналіз метафоричного простору роману: класифікація та інтерпретація**

Надзвичайно важливою у романі «Сліпота» Жозе Сарамаго є метафора **сліпоти**, що використовується для відображення суспільного та морального розпаду. Сліпота стає символом незнання, втрати орієнтації та безпорадності, підкреслюючи, як легко люди можуть втратити людяність та гуманність у критичних ситуаціях. Через раптову втрату зору персонажі опиняються в умовах, де вони змушені переосмислити свої цінності та взаємини. Білий колір сліпоти символізує не тільки фізичну втрату зору, але й духовну порожнечу, яка захоплює суспільство. Таким чином, Сарамаго використовує метафору

сліпоти, щоб показати вразливість людської природи і важливість співчуття та солідарності.

Ця метафора є багатогранною і може бути класифікована за різними категоріями, залежно від контексту:

- 1) *концептуальна* – позначення незнання, втрати орієнтації та морального розпаду, що дозволяє читачам сприймати сліпоту не тільки як фізичний стан, але й як символ глибших соціальних і духовних проблем;
- 2) *авторська* – ця метафора унікальна, вона пронизує весь роман і надає йому глибокий символізм;
- 3) *оціночна* – використовується для оцінки морального стану суспільства, підкреслює деградацію та вразливість людей у кризових ситуаціях, показує, як зовнішні обставини впливають на внутрішній світ особистості і взаємини між людьми;
- 4) *художня* – надає тексту естетичної та емоційної глибини, дозволяє створити багат шарові образи;
- 5) *номінативна* – не просто описує стан героїв, а й надає йому символічного значення, роблячи сліпоту центральним елементом розповіді;
- 6) *зовнішня* – відображає зовнішні обставини, що впливають на персонажів і їхнє життя, такі як хаос і безлад у суспільстві;
- 7) *внутрішня* – символізує внутрішні переживання та страхи персонажів, їхні сумніви та відчуття ізоляції.

Особливо важливою є інтерпретація сліпоти через білий колір, що символізує порожнечу і хаос. На відміну від традиційного уявлення про сліпоту як темряву, білий колір у романі підкреслює, що сліпота персонажів не просто фізична, а наповнена страхом і невідомістю.

Зараження сліпотою виступає метафорою швидкого розповсюдження зла і деградації в суспільстві. Епідемія сліпоти поширюється швидко і без видимих причин, що може бути метафорою для соціальних та моральних хвороб, які

раптово охоплюють суспільство і руйнують його зсередини. Ця метафора наголошує на крихкості цивілізації та швидкості деградації суспільних норм і цінностей. Карантин, до якого потрапляють осліплі персонажі, є метафорою ізоляції і дегуманізації. Персонажі, котрі осліпли, стають ізольованими та в якомусь сенсі дикими, що підкреслює, як суспільство часто ізолює та маргіналізує тих, хто не відповідає його нормам, і як такі умови можуть привести до втрати людяності і моральних принципів.

Образ головної героїні, яка зберігає зір, виступає метафорою надії і людяності. Єдина персонажка, що не осліпла, стає символом надії, людяності і сили духу. Вона виступає як провідник для інших, намагаючись зберегти залишки моральності і порядку в умовах хаосу. Цей образ підкреслює важливість збереження людяності і моральних цінностей навіть у найскладніших обставинах.

Метафоричний простір роману побудований на складних метафорах, які взаємодіють між собою, створюючи багатшарову картину суспільства, що переживає кризу. Сліпота, білий колір, зараження, карантин і образ єдиної зрячої героїні створюють метафоричний простір, який відображає моральні, етичні та соціальні проблеми сучасного світу. Ці метафори допомагають читачам зрозуміти, наскільки важливо зберігати людяність, моральність і солідарність у складних умовах. Вони також спонукають задуматися над питаннями відповідальності, співчуття і взаємодопомоги, наголошуючи на тому, що сліпота суспільства може бути подолана лише через єдність і взаєморозуміння.

Далі наведемо приклади обраних метафор, їх значення та класифікуємо ці художні засоби.

Отож, ми помітили, що у творі дуже часто зустрічаються **концептуальні** метафори, які пояснюють абстрактні поняття через конкретні образи, допомагаючи читачам краще зрозуміти складні ідеї. Вони використовуються для того, щоб передати загальні концепції. Наведемо кілька прикладів: «*cegueira branca*» [48, с. 159] («біла сліпота» – метафора незнання та

відсутності розуміння, але при цьому білий колір підкреслює абсурдність і неприродність ситуації), «*reino duro, cruel e implacável dos cegos*» [48, с. 75] («суворе, жорстоке і невблаганне царство сліпих» - метафора суспільства, де всі люди втратили здатність бачити, що символізує соціальний розпад і хаос), «*labirinto dementado da cidade*» [48, с. 121] («божевільний лабіринт міста» – метафора міста як хаотичного і непередбачуваного місця, де люди втратили орієнтацію та контроль).

Наступними розглянемо **оціночні** метафори у творі, що виражають судження або оцінку, надаючи описуваним об'єктам або явищам позитивний або негативний відтінок. Автор звертається до їх використання для підкреслення морального або емоційного стану персонажів. Яскравими прикладами можуть слугувати: «*mar de leite*» [48, с. 3] (море молока) – метафора хаосу і невизначеності чи «*espessa noite branca*» (густа біла ніч) – метафора незнання і безпорадності, що охоплюють персонажів.

Звичайно, велику роль відіграють **художні** метафори, що створюють образність і естетичну привабливість. Вони допомагають передати емоційний стан і атмосферу через яскраві образи, такі як «*espada minúscula*» [48, с. 5] (мініатюрний меч) – метафора для опису гострого болю, який відчуває персонаж при порізі; «*véu negro*» [48, с. 5] (чорна вуаль) – метафора сліпоти як покриву, що приховує справжню сутність речей і людей.

Також, у тексті можемо знайти й **традиційні** метафори, що вже закріпилися у літературі. Наведемо декілька прикладів: «*coração de pedra*» [48, с. 144] (кам'яне серце) – метафора для опису жорстокості та байдужості деяких персонажів у кризових умовах; «*chama de esperança*» [48, с. 93] (полум'я надії) – метафора для опису невеликої, але важливої надії, що зберігається серед персонажів.

Таким чином, через метафори Сарамого демонструє важливі аспекти людської природи, суспільної ієрархії необхідність збереження моральних цінностей у будь-яких умовах.

### 2.3 Аналіз перекладу ключових метафор у романі «Сліпота»

Для компаративного аналізу метафор, використаних у португальському творі та українському перекладі В. Шовкуна, класифікуємо їх за типами (концептуальні, художні, традиційні) та функціями (номінативні, декоративні, оціночні).

Розпочнемо аналіз з концептуальних метафор: «[...] *como se nadasse naquilo a que chamara um mar de leite*» [48 с. 3]. // «[...] так ніби **перебуваю всередині густої хмари або внаві у морі з молока**» [47 с. 3]. Одразу помічаємо, що перекладач адаптував метафору, аби вона була зрозумілою для українського читача; в оригіналі використано метафору «*nadar num mar de leite*» («*плавати у морі молока*» - укр.), яка має досить сильну образність і передає відчуття густої, непроглядної білизни. В українському перекладі додано уточнення для збереження образності «*перебуваю всередині густої хмари*», що допомагає передати відчуття обмеженого зору та дезорієнтації. Додавання нового елемента дозволяє створити додатковий контекст, краще зрозуміти почуття персонажа. Також перекладач використав метод заміни дії – «*nadar*» (*плавати* – укр.), що передає дію активного перебування у воді, на «*надати*», що передає більш пасивну дію, коли герой не має контролю над своїм становищем. Такий метод трансформації допомагає передати відчуття раптовості і безпорадності, що посилює образність метафори. Незважаючи на вищеописане уточнення, В.Шовкун зберіг ключову метафору «*морі молока*», що дозволяє зрозуміти значення оригінального тексту.

Розглянемо наступний приклад перекладу концептуальної метафори: «*Agora é o reino duro, cruel e implacável dos cegos*» [48, с. 75] // «*Тепер настало суворе, жорстоке й невблаганне царство сліпих*» [47, с. 69]. У цьому випадку В. Шовкун звертається до техніки дослівного перекладу ключової метафори «*reino dos cegos*» (*reino* – *королівство, царство* – укр.), що дозволило зберегти оригінальний зміст та символіку суспільства, де панує жорстокість та безкомпромісність. Метафора «*царство сліпих*» в обох версіях передає ідею повного панування сліпоти, яка транслює хаос і моральну деградацію.

Далі візьмемо до прикладу інші речення, де В. Шовкун також зберігає структуру та зміст оригіналу, використовуючи дослівний метод відтворення: «[...] *no labirinto dementado da cidade*» [48, с. 121] // «[...] *в безумний лабіринт міста*» [47, с. 109], або ж «[...] *deixando-os intactos por trás do seu véu negro*» [48, с. 5]. // «[...] *залишаючи їх неушкодженими під своєю чорною вуаллю*» [47, с. 4]. В обох прикладах бачимо, що завдяки використанню українського еквіваленту, метафоричний образ зберігається.

У цій парі речень В. Шовкун теж вдається до техніки дослівного перекладу, але тут важливо пояснити його вибір серед кількох можливих варіантів: «[...] *delgada esquirola de vidro, aguda como uma espada minúscula* [...]» [48, с. 5] // «[...] *тонесеньку скляну скалку, гостру, як мініатюрна шпага* [...]» [47, с.5]. Вибір слова «мініатюрна» замість «маленька» або «крихітна» підкреслює не тільки малий розмір, але й витонченість та делікатність об'єкта. У контексті, де скалка порівнюється з гострим інструментом, важливо передати враження надзвичайної гостроти та небезпеки, але й не забувати про малий розмір. Слово «*espada*» також має кілька значень в українській мові, серед яких – меч, клинок, кинджал, шабля. Натомість, саме переклад «шпага» підкреслює асоціації з тонким, легким, але гострим предметом.

Іншим прикладом концептуальної метафори може слугувати «*mantinham em tensão os carros*» [48, с. 2] // «*утримували машини в постійній напрузі*» [47, с. 2]. Знову ж таки, помічаємо, що перекладач вдається до буквального перекладу та збереження концептуальної образності, також перекладач підтримує використання антропоморфного прийому.

Ще одним цікавим прикладом концептуальної метафори може слугувати «*Talvez me limpe os aranhas da cabeça* [...]» [48, с. 12], що дослівно перекладається як «*вивести павуків з моєї голови*». Натомість, в українському варіанті звучить зовсім інший переклад: «спробувати **навести порядок у своїй голові**» [47, с. 11]. В оригіналі використовується дієслово «*limpe*» («очисти» - укр.), що вказує на бажання або потребу у звільненні від думок. Вищезгаданий буквальний переклад зовсім незрозумілий для українського читача, тому

помічаємо трансформацію та адаптацію метафори, аби вона передавала ту ж ідею, але в знайомій формі, адже «*навести порядок в голові*» – доволі вживаний фразеологізм для нашого народу.

Останнім прикладом концептуальної метафори, що передає ідею полегшення неприємних новин щодо якоїсь ситуації буде така: «*adoçou a negativa peremptória*» [48, с. 40]. Буквально цей вираз може перекладатися як «підсолодити рішучу відмову», але В. Шовкун вдається до інших технік, він пише: «*пом'якшив свою заперечливу відповідь*» [47, с. 37]. Заміна оригінального «підсолодив» на «пом'якшив» краще передає суть дії, яка робить відмову менш різкою. Таким чином, перекладач семантично адаптує метафору.

Щодо художніх метафор, то можемо використати для прикладу цю: «*insondável brancura cobria tudo*» [48, с. 5] // «*непроникна біла завіса накрила все*» [47, с. 4]. Задля позначення «*brancura*» (*білизна – укр.*), перекладач вдається до техніки описового перекладу, додавши образ завіси, що затуляє все навколо. Також В. Шовкун буквально відтворює функції цієї завіси, закладені в оригіналі.

Далі проаналізуємо речення, де вжито одночасно 2 метафори: «*um marido desfeito em lágrimas lhe caiu nos braços*» [48, с. 16] // «*чоловік ударився в сльози й упав їй в обійми*» [47, с. 15]. Оригінальна метафора «*desfeito em lágrimas*» («*розбитий на сльози*» - *укр.*) передає сильний емоційний стан, коли чоловік плаче. Ця метафора підкреслює повне емоційне розбиття і нездатність стримувати сльози. Перекладач замінює метафору аналогічним виразом та лексично його адаптує. Заміна португальського дієприкметника, що може означати «*розбитий*», «*розвалений*» на «*ударився*» є більш природнім для української мови. Щодо метафори «*caiu nos braços*», то вона передає фізичний і емоційний жест, коли чоловік шукає підтримки і розради в обіймах дружини. Буквальний переклад «*впав до рук*» був би недоречним та незрозумілим, тому автор використовує усталений фразеологізм «*впасти в обійми*».

Далі розглянемо такий приклад художньої метафори: «*como se estivesse a ser lentamente garrotado por uma nuvem espessa que lhe carregasse sobre o peito*»

*e lhe entrasse pelas narinas»* [48, с. 18] // *«як важко навалилася йому на груди густа хмара, як вона перекочується вище й проникає йому крізь ніздрі, засліплюючи його всередині»* [47, с. 16]. Для перекладу дієприкметника «*garrotado*» («удушений» - укр.), автор обирає вислів «*навалилася*», що передає відчуття тиску і задушення, але в менш драматичній формі. Такий же прийом В. Шовкун використовує і для дієслова «*carregasse*» («*проносилася*» - укр.), де вислів «*перекочується вище*» додає динаміки та деталізації, підкреслюючи рух густої хмари; так само й адаптоване дієслово «*entrasse*», що має головне значення «*входити*» – перекладач створює додаткову конотацію, аби продемонструвати, що це почуття проникає всередину героя, охоплює його. Окрім заміни метафори аналогічним виразом, перекладач додає пояснення «*засліплюючи його всередині*», створюючи додатковий сенс не тільки фізичного, але психологічного відчуття задушення.

Далі розглянемо приклад художньої метафори, яку також можна класифікувати як метафору-порівняння: «*Se eu voltar a ter olhos, olharei verdadeiramente os olhos dos outros, como se estivesse a ver-lhes a alma*» [48, с. 154] // «*Якби мені повернувся зір, я дивився б у вічі іншим, бо крізь очі можна заглянути в душу*» [47, с. 139]. У словнику Priberam знаходимо кілька значень для іменника «*alma*», серед яких душа, людина, мешканець, кохана людина, життя, совість, дух, суть, основа, тепло, рушій тощо [45]. Цей образ перекладач інтерпретує так само, як закладено в оригіналі. Натомість, В. Шовкун додає уточнення «*крізь очі*», аби метафора зберегла зміст та образність. Також бачимо, що метафора-порівняння в оригіналі змінюється на пояснення в перекладі.

Сліпий чоловік з досвіду знав, що можна почути звук лічильника, коли сходи освітлені, тому він робить такий висновок: «*A luz, esta luz, para ele, tornara-se em ruído*» [48, с. 8] // «*Світло тепер перетворилося для нього на шум*» [47, с. 7]. Світло і шум належать до різних сенсорних відчуттів – слух і зір, що створює несподіваний і парадоксальний образ. В українському перекладі дослівно передано цю метафору. Незважаючи на те, що «*luz*» в

оригіналі вжито двічі для підсилення суму за зором, В. Шовкун вирішив позбутися такого повтору. Натомість, перекладач додає обставину часу «*тепер*», аби передати динаміку змін у сприйнятті персонажа.

Далі візьмемо до уваги такий метафоричний ряд «*esta fronte murcha, a boca apagada, os olhos mortos, como de vidro, assustadores*» [48, с. 26] // «*цей сумний лоб, ці опущені губи, ці мертві, схожі на скляні очі, які вселяли страх*» [47, с. 24]. Щодо першої метафори, то «*fronte murcha*» («*зів'ялий лоб*» – укр.) описує фізичний стан, що передає втомлений або старий вигляд. Перекладач використовує вислів «*сумний лоб*», зберігаючи емоційне забарвлення, адже цей епітет більш звичний для української мови в цьому контексті. Щодо метафори «*boca apagada*» («*погашений рот*» - укр.), то тут перекладач замінює метафору аналогічним виразом, що передає втому, зображену в оригіналі. Метафора мертвих очей відтворена буквально, зберігається ідея відсутності жаги до життя. Перекладач зберігає порівняння «*схожі на скляні очі*», що передає крихкість і опустошений стан героя. Натомість, В. Шовкун додає пояснення щодо почуття страху, він використовує конструкцію, що надає аспект зляканості, про який пишеться в оригіналі; таким чином він зберігає семантичну структуру метафоричного ряду.

Наступним прикладом розглянемо метафору, коли автор пише про галас, спричинений сліпими, які спіткнулися: «*só se ouvia algum soluço de aflição, o barulho inconfundível*» [48, с. 34] // «*чутно було тільки плач від болю, ті непомильні звуки*» [47, с. 31]. Слово «*soluço*» може означати схлипування, але воно перекладено як «*плач*», що є більш загальним поняттям, але зберігає емоційне забарвлення і контекст. Оригінальна фраза «*barulho inconfundível*» може означати «*однозначний шум*» або «*незаперечний звук*», але такий дослівний переклад зовсім неприродний для української мови. Саме тому перекладач зберігає метафоричну структуру, але використовує множину для позначення звуків; також він обирає нетиповий, авторський неологізм для передачі задуму Ж. Сарамаго.

Коли лунає голос із гучномовця, помічаємо таку метафору: «*cobrindo as*

*últimas palavras*» [48, с. 36] // «*заглушивши його останні слова*» [47, с. 33]. Дієслово «*sobrir*» може мати такі значення як покривати, закривати, але перекладач обрав термін «заглушити», що є більш зрозумілим і звичним для українського читача, і який передає той самий сенс дії, що й оригінал. Така лексична адаптація створює зовсім інакші асоціації, які могли бути в дослівному перекладі.

Ще одним прикладом художньої метафори може бути такий: «*a calma, não a tranquilidade, voltou à camarata*» [48, с. 39] // «*тиша й спокій повернулися до палати*» [47, с. 36]. Перекладач вдається до техніки буквального перекладу, але помічаємо відхилення від оригіналу, можна навіть сказати, неточності. Сарамаго чітко розрізняє поняття «*calma*» і «*tranquilidade*», а В. Шовкун їх ототожнює. Перше вживається зазвичай щодо людини, коли мова йде про спокійну, умиротворену особу. Друге ж має більш узагальнене значення, що охоплює поняття миру, спокійної атмосфери.

Далі розглянемо, як перекладач інтерпретує традиційні метафори. Розпочнемо з цієї «*entregou-se às nossas mãos*» [48, с. 166] // «*передало себе в наші руки*» [47, с. 150]. Слово «*entregar*» українською може перекладатися як *передавати, віддавати, здаватися*. В. Шовкун знову вдається до техніки дослівного перекладу та підбору еквіваленту, зберігаючи таким чином оригінальні конотації та смислові відтінки.

Також візьмемо до уваги такий приклад, коли осліплий чоловік розповідає про своє становище: «*Se vou ter de ficar assim, acabo com a vida*» [48, с. 5] // «*Якщо все так і залишиться, я не стану жити*» [47, с. 6]. В оригіналі використовується метафора, яка передає ідею завершення або припинення життя. В українському перекладі цю ідею передано через фразу «*я не стану жити*», що адаптує оригінальну метафору до культурних та мовних особливостей цільової аудиторії. Окрім адаптації, В. Шовкун трансформує метафору: в оригіналі дія передбачає активну дію, у той час як українському перекладі використано форму, яка передбачає пасивний аспект, тобто відмову від продовження життя. До того ж, перекладач експлікує метафору, фраза «*я не*

стану жити» є більш чіткою та прямо вказує на намір відмовитися від життя, тоді як оригінальна метафора може бути менш прозорою без контексту.

Розглянемо іншу традиційну метафору, яка вже закріпилася в португальській мові: «*Ela procurava afastar do pensamento o roubo do carro*». [48, с. 8] // «Вона намагалася **не думати** про крадіжку автомобіля» [47, с. 7]. Це яскравий приклад випадку, коли оригінальна метафора, що буквально означає «*віддалятися від думок*», замінюється на прямий, неметафоричний вираз «*не думати*». Такий прийом пояснення метафори, або ж експлікація, спрощує вислів і робить його більш зрозумілим для читача. Таким чином, український переклад стає стилістично нейтралізованим, менш образним.

Далі візьмемо до уваги приклад метафори, яка широко використовується у багатьох мовах для ілюстрації ситуації, коли люди мають різні інтереси та прагнуть досягти своїх цілей, незважаючи ні на що: «*cada um vai puxar para o seu lado*» [48, с. 27] // «**кожен дбатиме тільки про себе**» [47, с.25]. Оригінальна фраза може мати такі переклади як «*перетягувати канат на себе*», «*перетягувати ковдру на себе*», «*робити все у свою користь*» чи «*грати скрипку першості*». Але бачимо, що перекладач замінює метафору на прямий вираз «*дбати про себе*», який передає основний сенс оригінальної метафори, але в більш зрозумілій формі. Це дозволяє уникнути непорозумінь і зробити текст зрозумілішим.

Розглянемо приклад традиційної метафори, де перекладач використовує прийом фразеологічної адаптації: «*uma desgraça nunca vem só*» [48, с. 148] // «**прийшла біда, прийде й лихо**» [47, с. 134]. Дослівний переклад також має місце в українській мові – *нещастя, або біда, ніколи не приходить одне(а)*. Використання фразеологізму додає перекладу культурної автентичності та робить його більш виразним.

Надалі будемо розглядати номінативні метафори, розпочнемо з цієї «*As dores voltaram instantaneamente, com as serras, com as brocas, com os martelos [...]*» [48, с. 43] // «**Біль повернувся негайно, ріжучи його пилкою й молотком забиваючи йому в тіло цвяхи [...]**» [47, с. 39]. Тут метафора використовується

для вираження інтенсивності та характеру болю через порівняння з інструментами. Помічаємо, що перекладач використовує лексичну адаптацію, замінюючи «*serras*» (*пилки – укр.*), «*brocas*» (*дрили – укр.*) і «*martelos*» (*молотки – укр.*) на більш конкретні образи та додаючи деталей і необхідних пояснень. Таким чином, В. Шовкун робить це метафоричне порівняння більш драматичним.

Розглянемо метафору, яка надає назву місту, представляючи його у стані свята: «*uma cidade em festa*» [48, с. 182] // «*містом, у якому буяло свято*» [47, с. 165]. Помічаємо, що В. Шовкун лексично адаптує вираз, що додає більше деталей та емоційного забарвлення. Використання слова «*буяло*» додає образності та підкреслює активність і життєвість події.

Наступним прикладом буде слугувати дане речення: «*o rapazinho estrábico recebeu algo para entretenimento dos queixos e engano do apetite*» [48, с. 180] // «*хлопчиків трохи дісталось, щоб він одурих апетит і перестав скиглити*» [47, с. 163]. Заміна «*entretenimento dos queixos*» (*розвага щелеп – укр.*) на «*перестав скиглити*» передає загальний сенс оригіналу. Звичайно, що буквальный переклад міг би викликати плутанину. До того, В. Шовкун використовує дієслова минулого часу замість іменників, вжитих Сарамаго. Метафора, що стосується апетиту, відтворена буквально, хоча вибір слова «*одурих*» замість можливих «*обманув*», «*увів в оману*» продиктований суб'єктивним баченням перекладача.

Як і раніше, техніка буквального перекладу залишається однією з найбільш використовуваних В. Шовкуном: «*as mãos são os olhos dos cegos*» [48, с. 178] // «*руки — очі сліпих*» [47, с. 161].

Далі розглянемо такий приклад метафори: «*mas é verdade que as forças já me estão a faltar*» [48, с. 172] // «*хоч і правда, що швидко втрачаю сили*» [47, с. 148]. Перекладач відходить від буквального перекладу «*вже вичерпуються*», він додає контексту (прислівник «*швидко*»), що краще передає динаміку процесу і емоційний стан та є граматично і лексично правильною для української. Варто додати, що в оригіналі вжито безособове речення із

додатком «*as forças*» (*сили – укр.*), а в перекладі – просте речення, де особа, що виконує дію – «я».

І візьмемо до уваги останній приклад номінативної метафори: «*Declinava o dia*» [48, с. 150] // «*День уже хилився до вечора*» [47, с. 135], де перекладач відходить від буквального перекладу «*день знижувався, або день йшов на спад*». В. Шовкун додає обставину часу «*до вечора*», що надає ясності реченню.

Перейдемо до аналізу декоративних метафор, прикладом якої може слугувати: «*A consciência moral, que tantos insensatos têm ofendido [...]*» // [48, с. 11] «*Моральна совість, яку багато безумців засуджують [...]*» [47, с. 10]. Дієслово «*têm ofendido*» (*образили – укр.*) замінено на відповідник «*засуджують*» з аналогічним метафоричним змістом, збережена негативна конотація. Також цікаво зупинитись на виборі іменника «*безумці*», адже оригінальне слово означає «*нерозумні*», «*дурні*». Перекладач вирішив дати йому трохи іншого змісту, але в той же час зберегти ідею про людей, які діють нерозумно або аморально.

Наступну декоративну метафору можемо виділити таку: «*respeitar o amarelo*» [48, с. 12] // «*шанобливо ставився до жовтого*» [47, с. 11]. Тут йдеться про чоловіка-зłodія, який вкрав машину та переходив дорогу, сумлінно чекаючи поки колір світлофора зміниться на довгоочікуваний зелений. Помічаємо трансформацію, яка включає адаптацію оригінальної метафори до української мови та культури. Дослівний переклад міг би здатися незрозумілим для українського читача, тому перекладач вибирає формулювання, яке передає повагу і шанобливе ставлення, одночасно зберігаючи основний зміст та образність. До того ж, дієслово «*respeitar*» в оригіналі використовується безпосередньо з об'єктом, тоді як в українському перекладі використано відповідне дієслово «*ставився*» щодо кольору. Це дозволяє зберегти природність висловлювання в цільовій мові.

Розглянемо ще один приклад, де перекладач використовує трансформації та додавання: «*Tirante o pó doméstico, que se aproveita das ausências das famílias pare docemente se pôr a embaciar a superfície dos móveis*» [48, с. 150] // «*За*

*винятком домашньої пилюки, яка завжди користується відсутністю людей, щоб покрити поверхню меблів»* [47, с. 136]. Щодо образу пилю, то він зберігається, але автор додає негативної конотації завдяки суфіксу «-юк». Також В. Шовкун додає обставину часу «завжди» для пояснення метафори. Більше того, він трансформує вираз «*docemente se pôr a embaciar*» («солодко заплямувати» - укр.): відмовляється від означення та обирає дієслово «покрити». Образи родини («*famílias*») відтворюється збірним іменником «людей».

Перейдемо до аналізу іншого прикладу: «*o tempo é que manda, o tempo é o parceiro que está a jogar do outro lado da mesa, e tem na mão todas as cartas do baralho*» [48, с. 178] // «час усім розпоряджається, час — наш партнер, який грає на протилежному кінці столу й має в себе на руках усі козирні карти» [47, с. 162]. Дієслово «*mandar*» має такі значення, як надсилати, відправляти, писати, наказувати; іменник [46]. В. Шовкун обирає для перекладу вираз «усім розпоряджається», застосувавши прийом семантичної відповідності для зберігання змісту про контроль і керування. Також, у перекладі з'являється уточнювальна частина «козирні», що підкреслює перевагу часу, хоча в оригіналі йшлося про всі карти. Додавання контексту за допомогою прислівника «наш» підкреслює особисте відношення і взаємодію з часом.

Наступним прикладом буде такий: «*Aqueles seis degraus lá fora vão ser como um precipício*» [48, с. 178] «Омі шість сходинок наперті зовні церкви перетворилися на провалля» // [47, с. 162]. «*Aqueles seis degraus lá fora*» (ті шість сходинок зовні – укр.) перекладено як «Омі шість сходинок наперті зовні церкви». Тут додано контекст «наперті зовні церкви» для кращого розуміння місця дії. Використання слова «перетворилися» замість безбарвного «будуть» підкреслює процес зміни, а іменник «провалля» замість «скеля» додає образності та емоційності, зберігаючи зміст небезпечного і страшного переходу.

Далі розглянемо таку метафору: «*ali ao lado o cadáver descansava como eles*» [48, с. 168] «як і вони, спочивав трун» [47, с. 152]. Тут збережено образ

трупа і дію, яку він виконує. Переніс уточнення «*як і вони*» на перед речення допомагає зберегти відчуття подібності між трупом і іншими персонажами, що підкреслює їх спільний стан спокою. Натомість, перекладач відмовляється від використання обставини місця «*ali ao lado*» (*поруч – укр.*).

У цьому прикладі звернемо увагу на переклад другої виділеної метафори, адже першу відтворено буквально, хоч і додано контексту за допомогою вкрапленого перекладачем образу голови: «*como se quisesse reter os pensamentos ou, pelo contrário, impedi-los de continuarem a pensar*» [48, с. 158] // «*ніби хотів утримати думки в голові або, навпаки, перешкодити, щоб вони пхалися йому в голову*» [47, с. 143]. Отож, застосовані трансформації включають лексичну адаптацію, де «*continuarem a pensar*» (*продовжувати думати – укр.*) перекладено як «*пхалися*» і раніше згадану семантичну адаптацію через додавання образного елемента голови, що зберігає основний зміст оригіналу і робить переклад природним і зрозумілим для українського читача.

Наступним прикладом метафоричного ряду буде такий: «*vagos no princípio, Imprecisos, os sonhos iam de dormente em dormente, colhiam daqui, colhiam dali, levavam consigo novas memórias, novos segredos, novos desejos, por isso é que os adormecidos suspiravam e murmuravam*» [48, с. 148] «*Сновидіння, спочатку туманні та неясні, мандрували від сплячого до сплячого, щось брали тут, щось брали там, приносили із собою нову пам'ять*» [47, с. 140]. У перекладі збережено початковий образ туманних та розпливчатих сновидінь, які переходять від однієї людини до іншої. Фраза «*colhiam daqui, colhiam dali*» перекладена як «*щось брали тут, щось брали там*», що підкреслює процес накопичення нових вражень і спогадів. Далі, аби зробити речення більш лаконічним, автор скорочує деталі, він пише «*приносили із собою нову пам'ять*» та упускає образи таємниць, спогадів та бажань. Остання частина оригіналу «*por isso é que os adormecidos suspiravam e murmuravam*» не включена в перекладену фразу, що створює деяке відхилення від оригіналу.

Прикладом метафори, де перекладач розширює образність, може

служувати ось ця: «*a cidade negra sob o céu pesado*» [48, с. 152], «*чорне місто під затягнутим важкими хмарами небом*» [47, с. 138]. Заміна «*o céu pesado*» (важким небом – укр.) на «*затягнутим важкими хмарами небом*» додає деталі і підсилює атмосферу гнітючості, створюючи більш чіткий і виразний образ. Використання дієприкметника «*затягнутим*» підкреслює відчуття покриття неба хмарами, а образ хмар додає метафоричної ваги і драматичності.

Далі проаналізуємо таку метафору, де В. Шовкун знову вдається до методу трансформації та адаптації: «*[...] com a impressão incómoda de saber-se intruso num domínio que não era o seu [...]*» [48, с. 13] // «*[...] із почуттям незручності, що він вторгається не в свою сферу [...]*» [47, с. 12]. Слово «*intruso*» в оригіналі означає людину, яка втручається або робить щось без дозволу. Перекладач використовує дієслово «*вторгається*», яке передає дію втручання, зберігаючи метафоричний зміст і додаючи динамічності вислову. Оригінальна фраза «*num domínio que não era o seu*» вимагає розгорнутого перекладу для збереження її змісту. Перекладач адаптує цю частину до українського вислову «*не в свою сферу*», що робить метафору більш лаконічною та зрозумілою. Це перетворення спрощує вислів, зберігаючи його зміст.

Аналізуючи переклад метафори «*o seu agastamento apagou-se num instante*» [48, с. 6] // «*її гнів миттю минає*» [47, с. 5], можна виділити кілька технік перекладу метафор, використаних перекладачем. Перша техніка – збереження метафоричної структури та заміна слова на відповідник з аналогічним метафоричним змістом: в оригіналі використовується метафора «*apagou-se*» (погаснув – укр.), яка передає швидке зникнення емоції або стану. В українському перекладі використано дієслово «*минає*», що також передає цю ідею. Це допомагає адаптувати оригінальну метафору до мовних особливостей цільової мови, зберігаючи метафоричний зміст. До того ж, оригінальна фраза «*o seu agastamento*» (її гнів – укр.) зберігає свою емоційну насиченість. Нарешті, перекладач використав додавання уточнення часу: в українському перекладі «*миттю*» підкреслює швидкість процесу, що відповідає оригінальному «*num*

instante» (*швидко, моментально – укр.*). Можемо класифікувати цю метафору за функцією, як оціночна, оскільки вона відображає зміну стану з негативного (гнів) до нейтрального або позитивного (відсутність гніву). Ця оцінка змінює емоційний тон і настрій висловлювання.

Наступну оціночну метафору розглянемо таку: «*quanto mais o médico tardasse a examiná-lo, mais profunda a cegueira se tornaria*» [48, с. 8] // «*чим довше лікар затримається з його оглядом, тим глибшою стане його сліпота*» [47, с. 8]. У цьому випадку перекладач також використовує дослівний переклад, трохи змінюючи граматичну структуру – використовує суфікс «-и» замість частки «більш», як звучить в оригіналі.

Прикладом відхилення від оригіналу та буквального перекладу може слугувати така метафора: «*Irritado, já com a resposta azeda a sair lhe da boca*» [48, с. 181] // «*Роздратований, з гострою відповіддю на устах*» [47, с. 164]. Зміна «*resposta azeda*» (*кисла відповідь – укр.*) на «*гостра відповідь*» зберігає негативну конотацію та робить метафору більш зрозумілою для читача; така лексична адаптація краще передає зміст та емоційне забарвлення оригіналу. Помічаємо також семантичну адаптацію «*boca*» (*рот – укр.*) на звичні для нашого народу «*уста*». Також перекладач відмовляється від використання дієслова «*sair*».

Проаналізуємо наступний приклад: «*aquele rectângulo de pálidos e vacilantes lumes*» [48, с. 180] // «*перед тим прямокутником блідих і тремтячих вогників*» [47, с. 162]. Заміна головного образу «*lumes*» (*вогні – укр.*) на зменшено-пестливу форму «*вогники*» підкреслює їх тендітність. Перекладач зберігає прикметники, відтворюючи їх дослівно, для передачі основних характеристик вогню; збережено також і геометричний образ прямокутника.

Ще одну оціночну метафору можемо відшукати тут: «*[...] a escuridão, uma autêntica, uma negra escuridão, pudesse apagar definitivamente os sóis embaciados em que os seus olhos se haviam tornado*» [48, с. 41]. // «*[...] темрява, справжня чорна темрява могла остаточно погасити ті тьмяні цятки, в які*

*перетворилися їхні очі»* [47, с. 38]. Почнемо з перекладу метафори «*escuridão, uma autêntica, uma negra escuridão*». Перекладач зберігає повторення слова «темрява» для підкреслення інтенсивності, при цьому «*negra*» точно перекладено як «чорна», що зберігає описову характеристику. Далі, метафора «*apagar definitivamente os sóis embaciados*» перекладена як «остаточно погасити ті тьмяні цятки». В. Шовкун використовує лексичну адаптацію, замінюючи «apagar» (видалити – укр.) на «погасити», що максимально точно передає дію. Семантична зміна «*sóis embaciados*» (розмиті сонця – укр.) на «тьмяні цятки» зберігає метафоричний зміст, але вираз стає адаптований до українського контексту, роблячи метафору більш зрозумілою. Остання частина фрази «*em que os seus olhos se haviam tornado*» перекладена як «в які перетворилися їхні очі». Тут збережена конструкція речення для точної передачі змісту, а «*se haviam tornado*» перекладено як «перетворилися», що зберігає закладену автором дію трансформації.

Розглянемо приклад метафори, де перекладач використовує уточнення: «*a notícia começasse a girar, a passar de boca em boca*» [48, с. 178] «новина стала поширюватися по церкві, переходити від уст до уст» [47, с. 162]. Дієслово «girar» може мати такі значення як *крутитися, циркулювати, вертитися, розповсюджуватися*. Таким чином, В. Шовкун застосував лексичну відповідність, адже дієслово «поширюватися» зберігає сенс того, що новина почала розходитися між людьми. Також перекладач уточнює місце («по церкві»), де це відбувається.

Знову ж таки, не можемо оминати приклади буквального перекладу у В. Шовкуна: «*o pânico empurrou-os para a porta*» [48, с. 178] «паніка штовхнула їх до дверей» [47, с. 162]; «*o silêncio ainda é o melhor aplauso*» [48, с. 172] // «мовчанка є найкращими оплесками» [47, с. 166]. Щодо другого прикладу, то оригінальна фраза підкреслює, що саме тиша може бути вираженням найвищої похвали. Лексична відповідність досягнута через переклад «*silêncio*» як «мовчанка», що найкраще відображає сенс метафори.

У цьому прикладі перекладач теж дослівно перекладає речення, але уміло

підбирає еквіваленти: «*amparar a fragilidade da vida um dia após outro dia*» [48, с. 166] // «*оберігати вразливість життя день за днем*» [47, с. 150]. Прямий переклад дієслова «*amparar*» - *підтримувати*, що звучало б не природньо у перекладі, тому В. Шовкун обирає відповідник «*оберігати*». Те ж саме стосується і слова «*fragilidade*», адже словосполучення «*крихкість життя*» рідковживане, хоча могло би мати місце у перекладі.

Насамкінець розглянемо такий приклад: «*é pergunta que só poderia sair da boca de quem na vida nunca soube o que são faltas*» [48, с. 161] // «*таке запитання могло б вилетіти лише з рота в того, хто за свого життя ніколи й ні в чому не тернів нестатків*» [47, с. 145]. Переклад В. Шовкуна більш динамічний та образний – в оригіналі йдеться, що питання могло з'явитися чи виникнути, тоді як дієслово «*вилетіти*» має більш негативну конотацію. Також, завдяки цьому прикладу можемо побачити, як звичайне речення через перефразування стає метафоричним. Адже оригінальний вираз «*na vida nunca soube o que são faltas*» («*ніколи не знала, що таке недоліки в житті*» – укр.) трансформується в більш насичений варіант.

## **2.4 Оцінка збереження емоційного відтворення метафор в українському перекладі**

Одним із ключових завдань перекладу художнього тексту є збереження не лише семантичного вмісту оригіналу, а й його емоційного резонансу, що особливо актуально при перекладі метафор. Роман Жозе Сарамаго «Сліпота» відомий своєю глибокою метафоричністю, яка пронизує текст, надаючи йому особливої інтенсивності та емоційності. Перекладач роману на українську мову стикається з викликом передачі цих складних метафоричних образів.

Аналіз перекладу показує, що В. Шовкун вдається до різних стратегій для відтворення емоційного впливу оригінальних метафор. Наприклад, у випадку метафори «*море сліпоти*», яка в оригіналі символізує всепоглинаючу нездатність суспільства бачити реальність, перекладач зберігає образ «моря», але додає пояснювальні елементи для кращого розуміння українськими

читачами.

Також увага приділяється культурним відмінностям, які можуть впливати на сприйняття метафор. Часто українські читачі можуть не розділяти культурних кодів португальської мови, через що деякі метафори потребують адаптації замість прямого перекладу та додавання контексту. Зазвичай, В. Шовкун обирає стратегію модифікації метафор так, щоб вони резонували з українським контекстом, зберігаючи при цьому емоційний вплив оригіналу.

На прикладі перекладу фрази «*só se ouvia algum soluço de aflição, o barulho inconfundível*» [48, с. 34], де оригінальне слово «*soluço*» (схлипування – укр.) перекладено як «плач», можна побачити, як легка модифікація може змінити емоційний відтінок сцени. Хоча переклад не втрачає загального смислу, він зменшує інтенсивність відчуттів, що пов'язані зі схлипуванням, яке видається більш приглушеним та особистісним проявом болю порівняно з гучнішим та відкритим «плачем».

Ще одним прикладом є переклад метафори «*cobrindo as últimas palavras*» [48, с. 36], де вибір слова «заглушити» для перекладу «*cobrir*» (покривати) демонструє уміння перекладача вибирати контекстуально відповідні еквіваленти. Цей переклад зберігає функціональне навантаження оригіналу, передаючи ідею того, що звук гучномовця перериває потік мовлення, проте змінює динаміку взаємодії, роблячи сцену більш драматичною та напруженою.

До того ж, В. Шовкун часто обирає техніку дослівного перекладу замість адаптації до культурних контекстів. Наприклад, при перекладі «*a calma não a tranquilidade voltou à camarata*» [48, с. 39], де «*calma*» і «*tranquilidade*» мають різне значення в португальській мові, перекладач об'єднує ці поняття, що може призвести до втрати тонкощів у розумінні поведінкових характеристик персонажів, а також загальної настрою, переданого Ж. Сарамаго. Ця неточність може спотворити сприйняття читачем психологічного стану персонажів або атмосферу у певних розділах книги .

На основі порівняння текстів та відгуків читачів можна стверджувати, що переклад Шовкуна вдалося в значній мірі зберегти емоційну насиченість

роману Ж. Сарамаго. Читачі відзначають, що український переклад зумів передати напруженість та атмосферу «Сліпоти». Наведемо до прикладу відгуки на порталі YakaBoo: *«Спочатку кожна сторінка здається мукою, немов сам осліп і привчаєшся жити у світі, залитим молоком, але потім звикаєш до незвичних діалогів, тяжких конструкцій, подібно до тих сліпих, що якимось привчаються жити у новому безумному світі»* [3]. До того ж, читачі відзначають динаміку тексту: *«Про сліпоту людства як пряму, так і метафоричну ми чули і читали не раз. Але в цій книжці сліпота слугує просто тлом, на якому з шаленою динамікою розгортаються події. Протягом прочитання книги мене не полишало відчуття, що ти не книгу читаєш, а дивишся гостросюжетний серіал»* [3]. Натомість, деякі читачі зазначають, що текст доволі складний та нечитабельний: *«Довжелезні речення, нагромаджені конструкції. Думки, як в шторм, навалюються одна на одну»* [3].

Таким чином, робота Шовкуна над перекладом «Сліпоти» демонструє, що збереження емоційної глибини метафор в перекладі вимагає не тільки глибокого розуміння оригінального тексту, а й уважного ставлення до культурної специфіки мови перекладу.

## Висновки до другого розділу

У другому розділі бакалаврської роботи ми детально проаналізували проблематику відтворення метафоричного світу Ж. Сарамаго в українському перекладі В. Шовкуна роману «Сліпота». Цей розділ присвячений практичним аспектам перекладу метафор та аналізу їхнього впливу на цілісність і сприйняття літературного твору. Основну увагу було зосереджено на творчому портреті автора, класифікації та інтерпретації метафоричного простору роману, а також аналізу перекладу ключових метафор.

Аналіз метафоричного простору роману включає класифікацію метафор за їх типами (концептуальні, художні, традиційні) та функціями (номінативні, декоративні, оціночні), визначення методологічних підходів до їх перекладу, а також компаративний аналіз оригінального тексту та українського перекладу В. Шовкуна. Встановлено, що метафори Ж. Сарамаго виконують не лише естетичну, але й глибоко концептуальну функцію. Відтворення цих метафор в українському перекладі вимагає високого рівня володіння обома мовами та глибокого розуміння культурних контекстів.

Однією з ключових задач є забезпечення збереження емоційного та семантичного навантаження метафор при перекладі. Для цього використовуються різні перекладацькі стратегії, зокрема дослівний переклад, адаптація метафор до культурних реалій цільової аудиторії, додавання контексту, перефразовування, а також створення нових, еквівалентних метафоричних образів. При аналізі перекладу ключових метафор роману «Сліпота» виявлено, що значна частина метафор зберігає своє первісне значення та емоційний вплив, що свідчить про високу якість перекладу та професіоналізм перекладача. Це досягається через ретельний підхід до вибору лексичних засобів та врахування культурних особливостей цільової аудиторії. Зокрема, було розглянуто приклади перекладу ключових метафор, які відображають теми сліпоти, ізоляції та людської природи, і детально продемонстровано, як перекладач вдало зберігає багатовимірність цих образів.

Крім того, було виявлено значення міжкультурної комунікації у процесі перекладу метафор. Від перекладача вимагається не лише високий рівень мовної компетенції, але й здатність до творчого мислення та глибокого розуміння культурного контексту. Це особливо важливо у випадку творів, де метафори відіграють центральну роль у побудові смислової структури тексту. Адекватний переклад метафоричного змісту сприяє глибшому сприйняттю літературного твору та забезпечує його доступність для широкої аудиторії, зберігаючи при цьому оригінальну емоційну та концептуальну цінність.

## ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У роботі було розглянуто широкий спектр питань, пов'язаних із перекладом метафор, зокрема їх еволюцію, класифікацію, функції, методологічні підходи до перекладу та практичні аспекти відтворення метафоричного світу Ж. Сарамаго в українському перекладі.

У першому розділі було досліджено еволюцію поняття метафори від античності до сучасності. Метафора розглядалася як важливий засіб вираження, починаючи від античних класиків, що акцентували увагу на її здатності виявляти сутнісні зв'язки між явищами, і до ХХ століття, коли метафора стала фундаментальним способом структурування та розуміння реальності. Класифікація метафор включала традиційні та концептуальні, загальномовні та індивідуальні метафори, а також поділ за граматичною структурою, функціональною роллю та ступенем збереження внутрішньої форми. Було визначено функціональне значення метафор у художньому тексті, включаючи образотворчу, стилістично-описову та концептуальну функції. Підкреслено необхідність врахування культурних та мовних особливостей обох мов при перекладі метафор, зокрема використання традиційних образів, трансформацій та когнітивних підходів для передачі смислу.

Другий розділ роботи зосереджений на практичних аспектах відтворення метафоричного світу Жозе Сарамаго в українському перекладі роману. Зображено творчий портрет автора, який розкриває його стиль та значення метафор у його творах. Аналіз метафоричного простору роману включає класифікацію та інтерпретацію ключових метафор, таких як метафора сліпоти, яка символізує моральний та соціальний розпад. Зараження сліпотою виступає метафорою швидкого розповсюдження зла і деградації в суспільстві, а карантин є метафорою ізоляції і дегуманізації. Образ головної героїні, яка зберігає зір, виступає метафорою надії і людяності. Метафоричний простір роману відображає моральні, етичні та соціальні проблеми сучасного світу.

Компаративний аналіз перекладу ключових метафор показав, що значна

частина метафор зберігає своє первісне значення та емоційний вплив в українському перекладі. Перекладач успішно передав основні концептуальні метафори, зберігаючи їхню емоційну та смислову насиченість. Було визначено, що переклад метафор потребує високого рівня професійної майстерності, культурологічної обізнаності та творчого підходу для забезпечення адекватного сприйняття літературного твору. У розділі також підкреслено значення міжкультурної комунікації у процесі перекладу метафор.

Загальні висновки до роботи підсумовують результати проведеного дослідження. Відзначено, що метафора є важливим елементом мовної картини світу, що відіграє ключову роль у формуванні глибинних значень та емоційного навантаження художнього тексту. Переклад метафоричних конструкцій вимагає від перекладача не лише знань вихідної та цільової мов, але й глибокого розуміння культурних контекстів. Успішний переклад метафор забезпечує збереження стилістичних та семантичних особливостей оригінального тексту, що сприяє глибшому сприйняттю літературного твору і його доступності для широкої аудиторії. Робота підкреслює значущість метафор як лінгвістичного та перекладацького явища та важливість ретельного підходу до їх перекладу для адекватного відтворення художнього тексту.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

### Наукова література:

1. Аристотель. Поетика. Пер. укр. мовою Б. Тена. вступ і комент. Й. Кобова. Харків: Фоліо, 2018. 154 с.
2. Засєкін, С. В. Універсальні стратегії перекладу художнього тексту: досвід емпіричного психолінгвістичного дослідження. 2011. Т. 24 (63), № 4, ч. 2. С. 254-260.
3. Книга Сліпота [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.yakaboo.ua/ua/slipota-2222633.html>.
4. Коваленко К. Сильова домінанта як літературознавча проблема. Філологічні науки. 2010. Вип. 1. С. 94-99.
5. Кравець Л.В. Семантико-граматична структура метафори (на матеріалі поетичних творів М. Зерова). Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 1997. – 18 с.
6. Лисенко О. М. Метафора як об'єкт наукових студій. Лінгвістичні дослідження. 2018. Вип. № 45. С. 22-29.
7. Овсієнко А.С. Класифікації метафори в сучасному мовознавстві. Соціум. Документ. Комунікація. Серія : Філологічні науки: зб. наук. ст. / ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Вип. 5. – Переяслав-Хмельницький, 2018 – С. 70-84
8. Панчук Г. Метафора та її граматичне вираження у збірці О. Пахльовської «Долина храмів». Рідне слово в етнокультурному вимірі. Дрогобич, 2015. С. 200-205.
9. Приблуда Л.М. Стилiстичні функції метафори у прозі початку ХХІ століття / Л.М. Приблуда // Society of culture. - Lublin, 2013. – P. 4. – P. 188-193.
10. Приблуда, Л.М. Структура вторинних найменувань в сучасній українській прозі / Л. М. Приблуда // Virtus. – 2016. – № 6. – С. 65–68.

11. Рушиць В.С., Дячук Н.В. Лексичні трансформації у художньому перекладі. Abstracts of XVIII International Scientific and Practical Conference. 2020 – С. 407-409.
12. Сапун М.В. Структурно-семантичні характеристики метафор в ідіостилі Григорія Косинки / М. В. Сапун. – С. 436–440.
13. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ, 1999. – 148 с.
14. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ: Брама, 2004. 276 с.
15. Скрильник С.В. Метафоризація у перекладі художніх текстів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: зб. наук. пр. Вип. 14. Одеса, 2015. С. 250-253.
16. Стретович Т.П. Класифікаційне розмаїття видів метафор. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. № 16. 2017. С. 232–239.
17. Сутуліна Л.Г. Проблема дослідження метафори як мовного засобу моделювання реальності у діахронічному зрізі // Англістика та Американістика. 2012. № 9. С. 86–91.
18. Сухова А.В. Метафора як основа естетичної цінності художнього тексту / А.В. Сухова // Вісник Харківського Національного Університету. 2018. №87. С. 129–135.
19. Тимошенко Ю.В. Метафора в структурі художньої свідомості: Дис. канд. філол. наук: 10.01.06. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2001.
20. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. 748 с
21. Харкавців І. Р. Ознаки процесу метафоризації. Художня і мовна метафори / І. Р. Харкавців. // WayScience. 2022. С. 416–418.
22. Хімчук О. Метафора як перекладознавча проблема / О. Хімчук, Т.С. Олійник. // Магістерський науковий вісник. 2013. №18. С. 48–58.

23. Хорошун О.О. Концептуальна метафора: актуальні засади дослідження. Науковий вісник ВНУ ім. Л. Українки. 2010. № 9. С. 222-225.
24. Чередниченко О.І. Дві тенденції в українському художньому перекладі. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. С.150–161.
25. Чернишова Н. Жозе Сарамаго: погляд на життя і творчість [Електронний ресурс] / Наталія Чернишова // ЧИТАЙ, 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://chytay-ua.com/view.php?id=1038>.
26. Чернова Ю.В., Алієва Ф.С. Особливості перекладу метафор (на прикладі українських перекладів романів Агата Крісті). Вчені записки таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. № 1, Т. 33 (72). С 125–129.
27. Шиманович Г. М. Метафора як когнітивний механізм номінації та її роль у мовній картині світу / Г. М. Шиманович. – С. 35–38.
28. ALBIR, Amparo Hurtado. (Dir.) Enseñar a traducir. Metodología en la formación de traductores e intérpretes. Madrid: Edelsa, 1999.
29. Alves, F. & A. L. Jakobsen. The Routledge Handbook of Translation & Cognition [C]. Abingdon: Routledge, 2020.
30. Davidson, D. 'What Metaphors Mean' reprinted in Sheldon Sacks, ed., On Metaphor, Chicago and London: U of Chicago P, 1981. 29-46.
31. Kant, I. Critique of Judgement, trans. Werner S. Pluhar. Indiana: Hackett Publishing, 1987.
32. Khushbakova N. Literary translation as a branch of translatology. Academic research in educational sciences. 2021. №4. P.112-126.
33. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / George Lakoff., 1993.
34. Malmgren H. The "internal/external" metaphor in the philosophy of mind / Hedge Malmgren, 2000.
35. Newmark, Peter. A Textbook of Translation. Harlow: Pearson Education Limited, 2008. P. 33–37.
36. Pallardy R. José Saramago Portuguese author [Електронний ресурс] / R. Pallardy, G. Lotha, A. Augustyn // The Editors of Encyclopaedia Britannica,

1998. Режим доступу до ресурсу:  
<https://www.britannica.com/biography/Jose-Saramago>.
37. Polumbo G. Key terms in Translation Studies / G. Polumbo. Continium, 2009. P. 12.
38. Reddy W. Sentimentalism and Its Erasure: The Role of Emotions in the Era of the French Revolution / William Reddy // The Journal of Modern History. 2000. № 72. P. 109–148.
39. Saramago, José [Електронний ресурс] // Encyclopedia of Science Fiction. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: [https://sf-encyclopedia.com/entry/saramago\\_jose](https://sf-encyclopedia.com/entry/saramago_jose).
40. Steen G.J. From Linguistic to Conceptual Metaphors in Five Steps. Metaphor in cognitive linguistics / R. Gibbs, G.J. Steen. Amsterdam: John Benjamins, 1999. P. 48–77.
41. Toury G. Translation Across Cultures / G. Toury. New Delhi: Bahri Publications, 1987. – 117 p.

### Довідкова література

42. Метафора / Л.В. Кравець // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-66695> (дата звернення 18.04.2024)
43. СЛОВНИК – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн [Електронний ресурс]. [Режим доступу до електронного ресурсу] URL: <https://slovnuk.ua/> (дати звернення: 18.04.2024, 23.04.24).
44. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. [Режим доступу до електронного ресурсу] URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (дата звернення: 19.04.2024).

45. Dicionário Priberam da Língua Portuguesa — dicionário de língua portuguesa em linha [Електронний ресурс]. [Режим доступу до електронного ресурсу] URL: <https://dicionario.priberam.org> (дати звернення: 16.05.2024).
46. Dício – dicionário online de português [Електронний ресурс]. [Режим доступу до електронного ресурсу] URL: <https://www.dicio.com.br/> (дата звернення: 17.05.2024).

### **Джерела ілюстративного матеріалу**

47. Сарамаго Ж. Слепота / Жозе Сарамаго. – Харків, 2020. – 166 с. – (Фоліо).
48. Saramago J. Ensaio sobre a cegueira [Електронний ресурс] / José Saramago. 1995. Режим доступу до ресурсу: [https://rparquitectos.weebly.com/uploads/2/6/6/9/266950/jose\\_saramago\\_-\\_ensaio\\_sobre\\_a\\_cegueira.pdf](https://rparquitectos.weebly.com/uploads/2/6/6/9/266950/jose_saramago_-_ensaio_sobre_a_cegueira.pdf)

## RESUMO

Neste trabalho, realizamos um estudo aprofundado sobre as estruturas metafóricas em “Ensaio sobre a Cegueira” de José Saramago, e exploramos como essas são traduzidas por Viktor Shovkun para o público ucraniano. Focamos na evolução do conceito de metáfora dentro dos campos da linguística e da tradutologia, detalhando as teorias que moldam o nosso entendimento e aplicação de metáforas em textos literários. Examinamos as mudanças nas percepções sobre metáforas desde o período clássico até as perspectivas contemporâneas, que enfatizam o seu papel fundamental no pensamento e na comunicação humanos.

Dedicamo-nos a uma categorização detalhada das metáforas usadas por Saramago, identificando como essas funcionam para desenvolver temas complexos como isolamento, sociedade e humanidade. Investigamos também a precisão e eficácia das estratégias de tradução de V. Shovkun, focando na capacidade de transferir essas imagens complexas para um novo contexto linguístico e cultural sem perder a sua profundidade original e carga emotiva.

Adicionalmente, oferecemos uma análise comparativa entre o texto-fonte e o texto-meta, discutindo adaptações específicas necessárias para que as metáforas ressoem com o público ucraniano. Avaliamos como V. Shovkun lida com metáforas que se baseiam em realidades culturais ou conceitos específicos do português que podem não ter correspondentes diretos em ucraniano. Este aspeto do trabalho destaca as nuances envolvidas na tradução literária e a importância de um entendimento intercultural profundo.

Discutimos também os desafios encontrados na preservação das funções estilísticas e simbólicas das metáforas de Saramago, incluindo aquelas que desempenham um papel crucial na construção da narrativa e no desenvolvimento do enredo. Os exemplos detalhados mostram como certas metáforas foram transformadas ou adaptadas para manter o seu impacto visual e emocional, um processo que às vezes exige soluções criativas e decisões interpretativas por parte do tradutor.

Este estudo não apenas sublinha a complexidade da tradução de textos ricos em metáforas, mas também propõe estratégias para os tradutores lidarem com textos literários complexos. Essas estratégias enfocam a necessidade de uma análise cuidadosa e um entendimento profundo tanto da obra quanto dos contextos culturais envolvidos.

A contribuição principal deste trabalho é a criação de um quadro teórico e prático para a tradução de literatura densamente metafórica, que pode servir de referência para tradutores e acadêmicos. Propomos que este quadro seja utilizado como base para treinamento em tradução e como guia para futuras pesquisas no campo da tradutologia. Espera-se que esta pesquisa inspire a prática reflexiva e informada, melhorando as traduções literárias interculturais e promovendo um diálogo mais rico entre diferentes culturas através da literatura.

*Palavras-chave:* tradução, metáfora, reprodução emocional, equivalência, adaptação, interpretação.